

บทที่ 3

ขยายภายใต้ความเป็นจารีตในสังคมลาวชาวพวน

ตามวิธีคิดแบบโครงสร้างนิยมเชื่อว่า มนุษย์เราที่ดำรงชีวิตในสังคม ต่างก็มีแนวความคิด กระแสของความคิด หรือกระบวนทัศน์แบบหนึ่งๆ เพื่อเป็นแบบแผนแนวทางในการดำรงชีวิตที่ สะท้อนให้เห็นถึงภาพชีวิต และสังคม ทั้งนี้กระบวนทัศน์ดังกล่าวไม่ได้ขึ้นอยู่กับยุคสมัย เช่น ยุค โบราณ ยุคสมัยใหม่ หรือยุคหลังสมัยใหม่ที่มีการแบ่งโดยอาศัยข้อมูลทางประวัติศาสตร์ ทั้งนี้ใน แต่ละยุคอาจมีได้หลายกระบวนทัศน์ แต่กระบวนทัศน์มีความหมายถึง ชุดแนวความคิด หรือมโน ทัศน์ (Concepts) ค่านิยม (Values) ความเข้าใจรับรู้ (Perceptions) และการปฏิบัติ (Practices) ที่มี ร่วมกันของกลุ่มคน ชุมชนหนึ่ง และได้ก่อตัวเป็นแบบแผนของทัศนระอย่างเฉพาะแบบหนึ่ง ซึ่งเป็น ฐานของวิถีในการวาง หรือกำหนดกรอบที่จะบอกว่าผู้คนที่ดำรงอยู่ในสังคมควรจะประพฤติปฏิบัติ หรือมีแนวคิด รวมทั้งการกระทำอย่างไรภายในกรอบนั้น ๆ ดังนั้น กระบวนทัศน์ในการมอง ปრაกฏการณ์ การปฏิบัติทางสังคมนั้นๆ ตัวของปัจเจก ย่อมมีผลอย่างมากต่อการสะท้อนให้เห็นถึง วิถีชีวิตของผู้คน และสังคมนั้นๆ (วศินี สุทธิวิภากร, 2552: 90) ทัศนระดังกล่าวต่างไปจากการมอง สังคมในแนวการประกอบสร้างนิยม (Constructionism) ที่มองว่าสังคมเป็นสิ่งประกอบสร้างที่ อธิบายหรือกำหนดนิยามด้วยชุดความรู้/อำนาจชุดต่าง ๆ ที่ดำรงอยู่ในสังคมนั้น ด้วยเหตุนี้ พฤติกรรมตลอดจนความสัมพันธ์ของผู้คน เช่น ความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับความเป็นแม่จึงเป็นสิ่ง ประกอบสร้างทางวาทกรรมที่มีปฏิบัติการผูกติดอยู่ด้วย

เรื่องเล่าประสบการณ์ชีวิตของยายในบทนี้ ผู้ศึกษามุ่งที่จะสะท้อนให้เห็นถึงวาทกรรม ทางสังคม วัฒนธรรม ที่เป็นแนวความคิดค่านิยม ความเข้าใจรับรู้ และการปฏิบัติ ที่มีส่วนต่อการ สร้างความเป็นแม่ของยายในสังคมลาวชาวพวน โดยเริ่มจากเมื่อยายเป็นเด็ก เป็นสาว เป็นเมีย และ เป็นแม่ ซึ่งสังคมลาวชาวพวนมีวิธีคิด มีกฎเกณฑ์ทางสังคมที่เป็นความเชื่อทางจารีตประเพณีอัน ปฏิบัติกันมาแต่สมัยโบราณที่ถูกนำมาร้อยเรียงเป็นคำพูด คำสอน กายกถอน ที่มีผลต่อการ ประพฤติปฏิบัติของชาวพวน โดยมีสถาบันซึ่งเป็นผู้มีอำนาจในการประกอบสร้างความรู้ เช่น ครอบครัว ชุมชน วัด และผู้เฒ่าผู้แก่ ดังนั้นการที่ยายดำรงชีวิตจึงเท่ากับเป็นการมีชีวิตอยู่ภายใต้วาท กรรม หรือแนวความคิดดังกล่าวที่ส่งผลกระทบต่อปฏิบัติการทางพฤติกรรม แบบแผนการวางตัว ในการดำรงชีวิตประจำวันของยาย

ในแง่ที่ว่าทราบดีว่าด้วยความเป็นแม่ต่างก็มีผลต่อการสร้างตัวตน และการปฏิบัติความเป็นแม่ในผู้หญิงรุ่นขยาย การปฏิบัติกรของวาทกรรมว่าด้วยความเป็นแม่ ทำให้ขยายทำตามกรอบของวาทกรรมโดยไม่มีที่ตั้งคำถามใดๆ กับวาทกรรมเหล่านั้น ตรงกันข้าม ขยายกลับทำหน้าที่ในการนำเสนอภาพตัวแทนของวาทกรรม ให้ดูเหมือนเป็นเรื่องจริง ทั้งเป็นกฎที่ต้องปฏิบัติ และนอกจากนี้ยายยังทำหน้าที่ถ่ายทอดการผลิตซ้ำวาทกรรมจากรุ่นสู่รุ่น เพื่อเป็นการรักษาอัตลักษณ์/ตัวตน และการดำรงอยู่ของยาย และวาทกรรมในสังคมควบคู่กันไป แต่ก่อนจะเข้าถึงประสบการณ์ชีวิตของยาย ผู้ศึกษาขอเสนอประสบการณ์การเรียนรู้วาทกรรมกับการปฏิบัติกรจริงของผู้หญิงรุ่นขยาย และการถ่ายทอดวาทกรรมการเรียนรู้จากรุ่นสู่รุ่น เพราะสิ่งนี้คือแนวทางในการดำรงชีวิตประจำวันของคนรุ่นขยาย อนึ่งผู้ศึกษาขอย้ำว่า การเรียนรู้ในที่นี้หมายถึง การเรียนรู้วาทกรรมชุดต่าง ๆ เกี่ยวกับชีวิตและการดำเนินชีวิต

3.1 การเรียนรู้ การปฏิบัติกรจริง และการถ่ายทอดในครอบครัว และชุมชน

สมัยที่ยายเป็นวัยเด็ก ชุมชนที่ยายอาศัยอยู่ยังไม่มีโรงเรียนที่จะให้เรียน แต่ถึงอย่างนั้นก็ไม่ได้หมายความว่ายายไม่ได้เรียนอะไรเลย ตรงกันข้ามยายต้องเรียนรู้หลายอย่าง เป็นต้นว่า การเรียนรู้วิถีการปฏิบัติตัวในสังคมชุมชน การเรียนรู้แบบแผนการดำรงชีวิตทั้งในครอบครัว และชุมชน ส่วนการเรียนรู้ของยายเป็นอย่างไรจะกล่าวต่อไปดังนี้

3.1.1 การเรียนรู้ และการปฏิบัติกรจริงในครอบครัว

เมื่อเป็นเด็กเล็กช่วงนี้เด็กยังช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ และยังไม่สามารถเรียนรู้ได้เต็มที่ พ่อแม่ สมาชิกในครอบครัว และผู้คนในชุมชนต่างก็ให้การเลี้ยงดูช่วยกัน แสดงออกเมื่อแม่ของเด็กออกไปทำงานนอกบ้าน สามารถฝากลูกตนเองกับแม่ลูกอ่อนคนอื่นในบ้าน แม่ลูกอ่อนก็สามารถให้นมแก่เด็กคนนั้นเหมือนลูกของตน เด็กกินนมจนถึง 2 ปี หรือมากกว่านั้น เด็กเริ่มกินข้าวบดหนึ่งหลังการเกิด เด็กบางคนกินข้าวเมื่่อายุได้สองหรือสามเดือน เมื่อเด็กมีฟันน้ำนมฟันออกมา เริ่มให้กินอาหารทุกอย่างเหมือนผู้ใหญ่เท่าที่เด็กกินได้ แม่ และสมาชิกในครอบครัวจะสอนให้เด็กเรียนรู้การกิน การดื่ม เช่น “มา ๆ หรือ อ่า ๆ” หมายถึงกิน หรือสอนให้เด็กรู้จักพุดเมื่อเด็กหิวข้าว หิวน้ำ คำว่า “กิน” ใช้ได้ทั้งกินข้าว และกินน้ำ เพราะไม่มีการแยกระหว่าง “กินข้าว” กับ “ดื่มน้ำ” นอกจากนี้แม่มยังสอนให้เด็กรู้จักจับข้าวจ้ำ (จิ้ม) อาหาร พร้อมทั้งแสดงให้ดูเพื่อให้เด็กปฏิบัติตาม

เมื่อเด็กอายุได้ 2 ปีขึ้นไป เริ่มที่จะเรียนรู้ แม่จะสอนให้เด็กรู้จักช่วยตัวเอง เช่น กินข้าวกินน้ำ ใส่เสื้อผ้า ล้างมือ ล้างเท้า หรือหยิบของให้พ่อแม่ ถ้าเป็นเด็กผู้หญิงจะเรียนรู้การช่วยแม่ทำงานบ้าน เช่น ก่อไฟนั่งข้าว ขนน้ำขึ้นบ้าน ดูแลน้อง ให้อาหารเปิด ไข่ หมู ชักเสื้อผ้า ทำสวนครัว ส่วน

เด็กผู้ชายจะเรียนรู้วิธีการออกไปหาอาหารข้างนอก เช่น ไปใส่เบ็ด ยามซ่อน (วางลอบ) ตามทุ่งนา ไปเลี้ยงวัว ควาย ม้า ตามทุ่งหญ้า และบางวันก็ออกไปป่าล่าสัตว์ ตัดไม้กับพ่อ ทั้งเด็กหญิง และเด็กชาย พ่อแม่ต่างก็สอนให้รู้การทำไร่นาตามหน้าที่ อาทิ การทำไร่ ส่วนมากจะทำร่วมกัน เช่น ถางไร่ ขุดไร่ ปลุกข้าวไร่ เสียหญ้าไร่ (ถางหญ้าในไร่) เกี่ยวข้าว ส่วนการทำนา จะสอนแยกกัน ระหว่างหน้าที่ของเด็กหญิง และเด็กชาย หน้าที่ของเด็กชาย คือเอาน้ำเข้านา ขุดนา ไถนา สูบน้ำ ทำมคูละระบบน้ำในนา ทำรั้วนา หน้าที่ของเด็กหญิงคือ ขุดเจนา (มุม) ที่ควายไม่สามารถไถได้ ทำตากกล้า (แปลงสำหรับหว่านกล้า) ให้เพียงดี (เรียบ) หว่านกล้า ใส่ปุ๋ย (ปุ๋ย) ถอนกล้า มัดกล้า แจกกล้า ดำนา ก่นหญ้านา เก็บเกี่ยวข้าว มัดข้าว กองข้าว ตีข้าว และขนข้าวขึ้นเฮีย (ยุ้ง) นอกจากการเรียนรู้ งานในครอบครัว การทำไร่นาแล้วเด็กหญิง และเด็กชายยังเรียนรู้การเตรียมของบรรณาการ (เข้าของเครื่องใช้) ในการทำบุญ ทำพิธีกรรมต่างๆ ทางศาสนาพร้อมชุมชน

3.1.2 การเรียนรู้ และการปฏิบัติในชุมชน

การเรียนรู้สิด 12 ครอง 14: สังคมลาวชาวพวนเมื่อก่อนต่างก็มีแนวความคิด มีกฎพื้นฐาน ซึ่งถูกนำมาร้อยเรียงเป็นคำพูดคำสอน เป็นภาษา หรือเรียกว่าวาทกรรมหลากหลายชุด เพื่อให้ผู้คนในชุมชนได้เรียนรู้และนำมาปฏิบัติในการดำรงชีวิตประจำวัน การเรียนรู้วาทกรรมเหล่านั้นจากชุมชน เป็นการเรียนรู้อย่างหนึ่งที่ผู้คนในชุมชนให้ความสำคัญ เพราะเป็นการเห็นชอบ เป็นการตกลง และเป็น การปฏิบัติร่วมกัน ชุมชนมีกฎ หลักการ เพื่อให้ผู้คนพร้อมกันปฏิบัติ โดยเน้นใส่เรื่องของการสร้างบุญ เช่น เรื่องของการปฏิบัติกฎสิด 12 ครอง 14 สิดยี่ครองเจียง สิดผัวสิดเมีย ซึ่งเผ่าลาวชาวพวนมีความเชื่อว่า “ถ้าทำดีจะได้ดี ถ้าทำชั่วจะได้ชั่ว” และการทำบุญในชาตินี้ เพื่อที่จะได้เป็นการสะสมผลบุญในชาติหน้า และสนองตอบความสุขสบายในชาตินี้ได้ด้วย ฉะนั้นในปีหนึ่งเผ่าลาวชาวพวนจะมีการทำบุญตามจารีตประเพณีตามเดือนตลอดในหนึ่งปี

สิด 12: คำว่า “สิด” เป็นคำแปลงที่มาจากภาษาบาลีคำว่า “จาริตะ” มีความหมายว่า ขนบธรรมเนียม หมายถึงว่า เป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติของผู้คนในการดำรงชีวิตประจำวัน

สิดที่ หนึ่ง บุญเข้ากรรม หรือบุญเดือนอ้าย: เป็นพิธีทำบุญให้พระสงฆ์ไปอยู่ในที่จำกัด เพื่อทำความเพียรพร้อมทั้งกาย และจิตใจให้หายจากกรรม คนลาวชาวพวนเชื่อกันว่าการอยู่กรรมเป็นการทำบุญเพื่อแทนคุณพ่อแม่ โดยเฉพาะแม่ เพราะแม่เคยอยู่กรรม หรืออยู่ไฟได้รับความทรมาณร่างกายเมื่อเกิดลูกใหม่ การอยู่กรรมของพระสงฆ์ จะอยู่เก้าคืน ช่วงนี้แม่ออก (อุบาสิกาที่เป็นผู้อุปถัมภ์) เป็นผู้ส่งอาหารถวาย จนถึงวันออกกรรม และวันออกกรรมจะมีการจัดพิธีออกกรรมให้ในวันขึ้น 15 ค่ำเดือนอ้าย (เดือน ธันวาคม)

ฮิดที่ สอง บุญกุศลลาน (คุณลานก็เรียก) หรือบุญกองข้าว: เป็นการทำบุญหลังการเก็บเกี่ยวข้าว คำว่า “ลาน” หมายถึงสถานที่ที่ตากแห้งแล้ว เช่นการตัดฟืนกองข้าวในทุ่งนาหลังการเก็บเกี่ยวเพื่อเป็นที่กองข้าว ส่วนคำว่า “กุศล” หมายถึงกองขึ้น มากขึ้นกว่าเดิม ดังนั้น บุญกุศลลาน จึงเป็นพิธีกรรมที่ทำกันในเดือนยี่ (เดือน มกราคม) หลังเก็บเกี่ยวข้าวขึ้นแล้วขึ้นเหยยเสร็จ ในการทำบุญกุศลลาน มีการไหว้พระรับศีล สวดพระพุทธรมณฑ์ ให้ทานด้วยการถวายอาหาร และฟังธรรมเทศนาที่ลานข้าว เพื่อเป็นการเพิ่มความมั่งมี และความสุขให้แก่ตนเอง และครอบครัว

ฮิดที่ สาม บุญข้าวจี่ (ข้าวเหนียวปิ้ง) และบุญมาฆบูชา: ทำในเดือน พฤษภาคม หลังจากที่เขาข้าวขึ้นแล้วขึ้นเหยยเสร็จแล้ว ชาวนาจักทำข้าวจี่ เพื่อถวายแด่พระสงฆ์ บุญนี้มีความเชื่อมาจากครั้งพุทธกาล นางปุลนะทาสี ได้ทำขนมแป้งถวายแก่พระพุทธเจ้า ต่อมานางบรรลุโศคาประติพล ดังนั้น เป็นต้นผู้หญิงลาวชาวพวนจึงทำข้าวจี่ถวายแก่พระสงฆ์ในการทำบุญ สำหรับบุญมาฆบูชา (ชา) หรืออีกชื่อหนึ่งเรียกว่าบุญเดือนสามเพง (เพ็ง) ตามเดือนลาว (เดือน กุมภาพันธ์) จะทำกันในวันพระจันทร์เต็มดวง เป็นการทำบุญเพื่อระลึกถึงเหตุการณ์ที่สำคัญทางพุทธศาสนาในอดีต เช่นเป็นวันที่พระอรหันต์ 1250 มาประชุมกัน และที่สำคัญวันดังกล่าวเป็นวันที่พระพุทธเจ้าทรงเทศนาโอวาทปาติโมกข์ ในที่ประชุมที่มีเนื้อในว่า หนึ่ง การไม่กระทำความชั่วทุกอย่าง สอง การทำแต่ความดี สาม การทำใจของตนเองให้บริสุทธิ์ผุดผ่อง ทั้งสามประการนี้เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ที่คนลาวชาวพวนนำมาประพฤติปฏิบัติกัน

ฮิดที่ สี่ บุญพระเวด หรือบุญมหาชาติ: เป็นการทำบุญในเดือน มีนาคม ด้วยการเข้าวัดฟังเทศนาพระเวด (เวสสันดรชาดก) ที่เป็นเรื่องยาว ฟังแล้วม่วน ในเรื่องมีข้อปฏิบัติหลายอย่างให้ผู้ที่ได้รับฟังนำมาปฏิบัติ และเมื่อได้ฟังแล้วเกิดความเลื่อมใส เกิดความเมตตาขึ้นมา

ฮิดที่ ห้า บุญปีใหม่ลาว (บุญสงกรานต์ หรือตรุษสงกรานต์ บุญสงน้ำ): บุญนี้จัดขึ้นในเดือน เมษายน ของทุกๆ ปี เป็นบุญที่กระทำตามความเชื่อ ที่ว่า นางธิดา ทั้ง เจ็ด ผลัดเปลี่ยนกันออกมารดสร่งน้ำท้าวกบิลพรหมผู้เป็นพ่อ ตามคำสั่งของพ่อก่อนที่จะถูกท้าวธรรมบาลกุมาร ตัดคอ บุญดังกล่าวดำเนินเป็นเวลาสามวัน ส่วนมากเริ่มจากวันที่ 13 ถึง วันที่ 15 เดือนเมษายน บุญนี้ประชาชนสร่งน้ำพระพุทธรูป สร่งน้ำพระสงฆ์ สร่งน้ำเต่าแก่ เพื่อขอบุญ นอกจากนี้ยังมีพิธีกรรม การทำบุญเรือน ตบพระทราย ปล่อยสัตว์ และเล่นรดน้ำตามประเพณี ที่มีความเชื่อว่าเป็นการล้างบาป และล้างสิ่งที่ไม่ดีให้ไปกับปีเก่า ด้อนรับสิ่งที่ดี และใหม่ในปีใหม่

ฮิดที่ หก บุญวิสาขบูชา บุญบั้งไฟ เลี้ยงผีปู่ตา: บุญดังกล่าวจัดในช่วงเดือนหกเพงลาว (เดือนพฤษภาคม) ที่จัดบุญในวันนี้เพราะเป็นวันประสูติ วันตรัสรู้ และวันปรินิพพาน (วันตาย) ของพระพุทธเจ้า บุญวิสาขบูชา ตอนเช้ามีการตักบาตรให้ทานที่วัด รักษาศีล ฟังพระธรรมเทศนา ตอนค่ำมีการจุดรูปเทียนเวียนเทียนอ้อมศาลาสามรอบ แล้วขึ้นศาลาเพื่อรับศีล และฟังเทศน์อีกครั้ง ใน

เดือนเดียวกันนี้คนลาวชาวพวนยังทำพิธีประเพณีบุญถวายพระเพลิง ที่ทำเหมือนกับวันทำบุญวิสาขบูชา ประเพณีเลี้ยงผีปู่ตา ในนี้เป็นการทำบุญเพื่อระลึกถึงผีปู่ตายายที่ล่วงลับไปแล้ว เพื่อเป็นการแสดงถึงความรู้บุญคุณ และความกตัญญูตเวลาที่ลูกหลานมีต่อปู่ตายายผู้ที่มีพระคุณต่อเรา ส่วนประเพณีบุญบั้งไฟ เป็นการทำบุญด้วยการเอาบั้งไฟไม่ไฟมาตอดหม้อ (อัดด้วยดินปืน) ใส่ให้แน่นแล้วจุดขึ้นฟ้า เป็นการบูชาเทวดา อารักขา มเหศักดิ์หลักเมือง และเป็นการขอฟ้าขอฝนให้ฝนตกถูกต้องตามฤดูกาล เพื่อให้การทำไร่ทำนา การหาอยู่หากินมีความอุดมสมบูรณ์

ฮิดที่ เจ็ด ประเพณีบุญซำระ ตอกหลักบ้านเมือง และสูตร (ทำพิธี) ถอดถอน: เป็นการทำบุญในมือขึ้นหรือมือแรมในเดือนเจ็ดลาว (เดือน มิถุนายน) ประเพณีบุญซำระมีความเชื่อว่าเป็นการชำระสิ่งที่ไม่สะอาดออกไปเช่น การทำความสะอาดบ้านเรือน ถ้วยชาม ไหมหนึ่งข้าว ซ้อน ส้อม เสื้อผ้า ของใช้ในบ้าน ให้มีความสะอาด นอกจากนี้ยังต้องชำระล้างจิตใจ ความโลภ ความโกรธ ความโศกเศร้า ให้ออกไป ให้มีแต่ความบริสุทธิ์ผุดผ่อง ด้วยการให้ทาน รักษาศีล นอกจากนี้ยังขอพรให้บ้านเมืองมีความร่มเย็นอยู่เย็นเป็นสุข ปราศจากการรุกรานของศัตรู ภูริชัย ถ้าไม่ทำบุญนี้บ้านเมืองก็จะมีสิ่งที่ไม่ดีมาเบียดเบียน

ฮิดที่ แปด บุญเข้าพรรษา: คือการเข้าพรรษาเป็นเวลาสามเดือนในฤดูฝน เริ่มแต่เดือนสิงหาคม ถึงเดือนตุลาคมของทุกปี ช่วงนี้มีการจำศีลไม่เที่ยวแรมคืนที่อื่น ไม่ดื่มสุราของมึนเมา และอีกอย่างฤดูนี้พระสงฆ์จะเที่ยวสังฆจร ไปมากี่ลำบาก ทั้งเป็นการขัดต่อวินัย ชาวบ้านเองก็จะมีการทำอาหารถวาย และจำศีลอยู่ตามวัด และสถานที่ต่างๆ ที่เหมาะในการทำพิธีทางศาสนา

ฮิดที่ เก้า ประเพณีห่อข้าวประดับดิน: ประเพณีนี้ประชาชนจะทำห่อข้าวเล็กๆ โดยใส่ข้าวปลาอาหารหลายชนิด ผลไม้ ของหวาน แล้วนำไปวางไว้ตามศาลาโรงธรรม ห้อยตามต้นไม้ หรือวางตามดิน ตามทุ่งหญ้า บุญนี้จะทำกันในเดือน กันยายน เพื่อเป็นการอุทิศส่วนบุญ ส่วนกุศลกรรมไปให้แก่ผีพราย ผู้ที่ล่วงลับไปให้ไปสุดไปเกิด นอกจากนี้การทำบุญดังกล่าวมีความเชื่อว่าเป็นการแสดงถึงความมีน้ำใจเผื่อแผ่อันกว้างขวาง เพราะในวันดังกล่าว นก สัตว์ และคน ต่างก็ได้กินอิมหันำสำราญทั่วทั้งหมด

ฮิดที่ สิบ บุญห่อข้าวสาก หรือบุญห่อข้าวสะลาก: จะทำกันในเดือน ตุลาคม เป็นการทำบุญหาญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้ว เจ้าของกุศล หรือผู้ทำบุญจะเขียนชื่อของญาติที่ตนต้องการส่งของกินของทานให้ ด้วยการมอบให้พระสงฆ์เป็นส่วนนำส่วนบุญนี้ไปถึงวิญญูณของผู้ที่จากไป อีกประการหนึ่งเป็นการทำบุญก่อนที่ลงมือปักดำนา เพื่อขอฟ้าฝนลงมา ขอให้ข้าวไร่ข้าวนางามดี

ฮิดที่ สิบเอ็ด บุญออกพรรษา ปะวอลนะนา (ปวารณา): หลังจากเข้าพรรษาได้สามเดือน พระสงฆ์ออกพรรษาจากการจำศีล เมื่อออกพรรษาเป็นการเปิดให้พระสงฆ์ ไปมาได้ และสามารถ

พ่อแม่ญาติพี่น้องเป็นคนดี เชื่อว่าลูกหลานก็ต้องเป็นคนดี สามารถแต่งมาเป็นลูกเป็นสาวได้ อย่างไรก็ตามการเลือกคู่ครองนั้น เป็นสิ่งจำเป็นในสมัยผู้หญิงรุ่นยาย และต้องเรียนรู้การเลือกคู่ครองดังนี้

การเรียนรู้หญิงเลือกชายประกอบด้วยสามคุณสมบัติ หนึ่ง รูปสมบัติ (มีรูปร่างครบสมประกอบ 32 บริบูรณ์) ประกอบด้วยร่างกายที่แข็งแรง เป็นชายที่เข้มแข็ง ไม่มีโรคต่างๆ สอง คุณสมบัติ มีความรู้ดี การประพฤติดี มีศีลธรรม สาม ฐานะสมบัติ พ่อแม่มีฐานะเขื่อนขานมั่นคง มีไร่นา ไร่สวน มีเวียงเสียดงานทำเป็นหลักแหล่งแก่นสาร

สำหรับผู้ชายเมื่อชอบพอหญิงคนใด ญาติผู้ใหญ่และชายคนนั้นจะติดตามเรียนรู้หญิงคนนั้นอย่างละเอียด โดยเฉพาะเรื่องเรือน สาม น้ำ สี่ ถือเป็นกุลสตรีที่เพียบพร้อม ไปด้วยความงามที่ศิลปะประเสริฐศรี

เรือนสาม ได้แก่ เรือนผม เรือนไฟ และเรือนนอน อันได้แก่รูปร่างงาม ผิดคำเกลียด เลื่อมยาว (ยาวเป็นมัน) ทั้งรูปร่างงานเรือน น้ำ สี่ ได้แก่ น้ำดื่ม น้ำใช้ น้ำเต้าปุง (ภาชนะใส่น้ำดื่มทำมาจากผลน้ำเต้า) และน้ำใจ อันหมายถึงมีจิตใจงาม พุดจาสุภาพเรียบร้อย ไปมาเดินเห็นยวดย้าย อรชร เป็นกุลสตรีอย่างแท้จริง

การเรียนรู้หน้าที่ของผัว และเมีย: ผัวเมียเปรียบเหมือน “ข้างเท้าหน้า และข้างเท้าหลัง” ดังนั้นการเรียนรู้หน้าที่ของผัวเมียจึงเป็นสิ่งสำคัญ เพื่อให้ต่างฝ่ายมีความรับผิดชอบตามหน้าที่นั้นๆ สำหรับหน้าที่เมียเปรียบเหมือน “ข้างเท้าหลัง” ซึ่งมีหกหน้าที่หลัก หก หน้าที่ดังนี้ หนึ่ง ต้องตื่นเช้า ตื่นก่อนนอนหลัง (บ่นอนก่อนผัว) สอง เมื่อผัวออกไปนอกบ้านเมื่อก็ต้องทำงานบ้านต่อไป สาม ผัวกลับมาจากทำงานต้องมีอาหารเตรียมพร้อมแล้ว สี่ เมียที่ดีต้องรู้เอาใจใส่ผัว และเป็นคนอดทน ห้า เมียที่ดีไม่ควรเล่นไฟเล่นเบอ (เล่นไฟเล่นหวย) หก สิ่งไม่ควรหลีกเลี่ยงของเมียคือ บ่ควรเล่นหูเล่นตา กับผู้ชายอื่น (ไม่ควรส่งสายตาแบบบ่าวสาวให้ชายอื่น)

สำหรับผัวเวลาไหนก็ถือเป็นผู้นำครอบครัว เป็น “ข้างเท้าหน้า” เป็นหัวหน้าหลักแหล่ง พาเมียสร้างพาเมียสรรค์ บ้านจะอยู่ดีมีสุขได้ก็ขึ้นกับผัวเป็นหลักแห่งสำคัญ หน้าที่ของผัวมีห้า หน้าที่ดังนี้ หนึ่ง ผัวเข้าเรือนมา.... อาจจะมีของใช้ไม้สอยอันจำเป็นในเรือนถือเข้ามาพร้อม ดังสุภาษิตที่ว่า “สะสมเก็บออมรอมลิบ เพื่อรวมเข้ากันเป็นเรือนขานที่อุ่นหนาฝาคั่ง” สอง ผัวออกเรือนไป.... บ่ควรนำของในเรือนที่มีอยู่แล้วออกไปให้คนอื่น โดยบ่จำเป็น หรือ “ลักตาเมีย” จะเสียดหยังทำหยัง ก็ควรปรึกษาหารือกับลูกเมีย และจะไปไหนมาไหนก็บอกให้ลูกเมียรู้เพื่อบ่ให้เป็นห่วง สาม เวลาอยู่เรือน... ผัวต้องรู้เห็นสภาพในเรือนของตนทุกบ่อนทุกที่ มีบ่อนใดแตกหัก และชำรุด บ่จบงามก็ต้องซ่อมแปลง และสร้างแปลงให้ดีขึ้นเรื่อย ๆ สี่ ผัวบ่ควรเที่ยวราตรีเป็นนิสัย “อาจจะมิเป็นบางครั้งคราว” และกลับบ้านดึกคืนมาพร้อมกบถลิ้นคาวของสุรายาบอง บ่นอกใจภรรยา บ่ล็กมี เมียน้อยเมียเก็บซ่อนเอาไว้ แล้วใช้จ่ายเงิน โดยบ่มีขอบเขต จนเขื่อนขานเพพังแตกแยกห้า ผัว “พ่อ”

ก็คือผู้นำของครอบครัว ผู้นำของครอบครัวที่ดีก็คือ ทำให้ครอบครัวมีความอบอุ่น มีความสุข เริ่มจากผิวเมียบ่ทะเลาะกัน

การเรียนรู้เรื่องหน้าที่ของพ่อแม่: ความเป็นพ่อแม่ตามจารีตในเมื่อก่อน พ่อแม่ที่ดีจะต้องปฏิบัติตนให้ถูกต้องตามหน้าที่ของตน พ่อแม่ไม่ใช่เพียงแค่เป็นผู้ทำให้ลูกเกิดมาเท่านั้น พ่อแม่ต้องมีคุณธรรมอันดี มีความรักห่อหุ้มต่อมดุมลูกหลาน พ่อแม่ควรปฏิบัติคุณธรรม ห้า ประการต่อลูก หนึ่ง เลี้ยงลูกให้ใหญ่ตามเงื่อนไขของครอบครัว ทั้งเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่ลูก ๆ สอง เอาใจใส่ให้ลูกได้แสวงหาความรู้ สาม ช่วยชี้แนะลูกให้กระทำในทางที่ถูกต้องสอดคล้องตามหลักการบ้านเมือง สี่ หาคูครองให้ลูก หรือช่วยเป็นเจ้าการ ในการสร้างครอบครัวให้ลูก สอนให้ลูกทำแต่ความดี ไม่กระทำความชั่ว ห้า เมื่อลูกใหญ่โตเหมาะสมแล้วก็มอบทรัพย์สมบัติเท่าที่มีให้ลูกสืบทอดต่อไป

การเรียนรู้ลักษณะของลูก สาม ประการ: ชาวพวนรุ่นขยายให้ความสำคัญกับเรื่องลักษณะของลูก เพราะลูกคือผู้ที่พ่อแม่หวังพึ่งพิงเมื่อแก่เฒ่า ดังนั้นการดูว่าลูกแต่ละคนเป็นอย่างไร ใคร พอพึ่งพิงได้ และบรรดาลูกหลานเมื่อผู้เป็นพ่อแม่ได้ปฏิบัติตามหน้าที่ของพ่อแม่ได้หมดลูกก็ควรเป็นผู้ศึกษาเอาความเป็นลูกที่ดี และปฏิบัติให้ถูกต้องตามทำนองครองธรรม มีคุณสมบัติของลูกผู้ประเสริฐ ซึ่งโดยทั่วไปแล้วชาวพวนถือว่าลูก หรือบุตร มีความหมายอยู่ สาม ประการเช่น หนึ่ง อะพิชาตะบุตร (อภิชาตบุตร) ได้แก่ลูกผู้มีความดียิ่งกว่าพ่อแม่ ก็เป็นลูกที่มีคุณธรรม มีคุณสมบัติและความสามารถมากกว่าพ่อแม่ สอง อนุชาตบุตร ได้แก่ลูกเสมอพ่อแม่ เช่นเป็นลูกมีคุณธรรม มีคุณสมบัติ และสามารถเสมอพ่อแม่ สาม อวชาตบุตร ได้แก่ลูกผู้มีความต่ำต้อยกว่าพ่อแม่ เช่นลูกผู้ที่ไม่มีความดี และสามารถต่ำท้อพ่อแม่ ลักษณะของลูกที่ดีนี้ นำมาจากความรู้ชุดพุทธศาสนา

การเรียนรู้หน้าที่ของลูกต่อพ่อแม่: พ่อแม่คือผู้มีพระคุณคือผู้ให้กำเนิด ลูกหลานควรปฏิบัติให้ถูกต้องตามระเบียบสังคม และครอบครัว เพื่อให้มีความถูกต้องตามแบบแผนการดำรงชีวิตของครอบครัวที่ก้าวหน้า ลูกทั้งหลายต้องเอาใจใส่ปฏิบัติสิดลูกครองหลานเสมอต้นเสมอปลายดังนี้ หนึ่ง ทำให้ตนเองสมกับการเป็นลูกหลานที่ดี ด้วยการเคารพ เชื่อฟังพ่อแม่ ปู่ ย่า ตา ยาย พยายามทำแต่สิ่งที่ดีสร้างความประทับใจให้แก่พ่อแม่ สอง เมื่อเป็นเด็กให้ตั้งใจเรียนหาวิชาความรู้ให้สมกับคำสุภาษิตสอนว่า “เงินเต็มพาบต่อพะหยาดเต็มปุม” หมายความว่าเงินเท่าไรก็ไม่เท่ามีความรู้ท่วมตัว สาม ทำหน้าที่สืบสกุลผู้ดี ให้สมเกียรติศักดิ์ศรีของลูกผู้ประเสริฐ สี่ สืบทอดภารกิจหน้าที่ของพ่อแม่ และเลี้ยงพ่อแม่เมื่อท่านแก่เฒ่า บให้ท่านตกทุกข์ได้ยาก ห้า ทำให้ตนเองเป็นเสาหลักแก่วงศ์สกุล

การเรียนรู้ลักษณะของผู้เฒ่าไม่ตี: ผู้เฒ่าในสังคมชุมชนชาวพวนเป็นผู้มีบทบาทในครอบครัว และชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการทำงานบ้านช่วยลูกหลาน การดูแลเด็ก การร่วมงานพิธีกรรมต่างๆ ทางศาสนา การเข้าวัดทำบุญ แต่อย่างไรก็ตามผู้เฒ่ายังต้องอยู่ในกรอบของการเป็นผู้เฒ่าที่ดี

ของสังคม ผู้เฒ่าที่ไม่ปฏิบัติตามกฎหลักการของชุมชน จะถูกกล่าวว่าเป็นผู้เฒ่าไม่ดี ดังนั้นผู้หญิงรุ่นยายจึงต้องเรียนรู้ไว้ เพื่อปฏิบัติตนเวลาแก่เฒ่าเพื่อจะไม่ได้ถูกกล่าวว่าเป็นผู้เฒ่าไม่ดี ดังคำพังเพย “ชาติที่เฒ่าปู้ฮู้ฮี้ควัดครองธรรม ป่าปึงเถน ลู่วันเวียนเนื้อ ถึงว่าวัยชราเฒ่า หัวขาวเขี้ยวหล่อน อายุร้อยขวบเข้า บ่มีผู้่นับถือ แท้แล้ว” (เขี้ยวหล่อน = ฟันหลุด) และคำสอนข้างล่างเป็นการแสดงถึงความประพฤติปฏิบัติของผู้เฒ่าไม่ดี

ผู้เฒ่ากล่าวความหาร	เฒ่าหนั่งยานจ่มบ่แล้ว
เฒ่ามักป้อยเรียกฮ่าเรียกสูง	เฒ่าหัวสูงศีลทานบ่สร้าง
เฒ่าฮ้างบ้านหาฮั่งหามี	เฒ่าฮ้างปีฆ่าสัตว์กินเหล่า
เฒ่าวอนเว้าตีกช้อนตีกแห	เฒ่าคาสะแวงหลานบ่ได้
เฒ่าคนไปฮักเพื่อนซังโต	เฒ่าโมโหความตายปู้ฮู้
เฒ่าอูดฮู้หาสร้างแต่เวร	เฒ่าทำเขินสอนแต่ผู้อื่น
เฒ่าย่านลั่นการไฮ่การสวน	เฒ่าชักชวนลูกหลานไปค้า
เฒ่าแก่งกำศีลห้าบ่มี	เฒ่าบ่ดีวันศีลเข้าป่า
เฒ่าใจบ้ำฮักแต่ลูกหลาน	เฒ่าใจมารบุญโตบ่เว้า
เฒ่าเค้าเม้านังเฝ้าแต่เฮื่อน	เฒ่าบิดเบือนฟังธรรมบ่ได้

3.1.3 การถ่ายทอดความรู้จากรุ่นสู่รุ่น

ขบวนการเรียนรู้ และการถ่ายทอดความรู้ (ชุดต่าง ๆ ของวาทกรรม) ในสมัยของผู้หญิงรุ่นยายถือว่าเป็นกิจกรรมที่ทำไปพร้อมๆ กัน ผู้ทำหน้าที่ในการถ่ายทอดความรู้หลักๆ เป็นเฒ่าแก่พ่อแม่ ผู้ผ่านประสบการณ์มาแล้ว รูปแบบของการถ่ายทอดจะทำด้วยวิธีการสอนให้กระทำจริง “สอนแบบจับดินจับมือใส่” การเล่าเป็นนิทาน การเล่าเป็นกาพย์กลอน สุภาษิตเพื่อสอนเด็ก และผู้ใหญ่ ซึ่งการถ่ายทอดความรู้ในชุมชนลาวชาวพวนที่นั่นจะเป็นการเล่าปากต่อปาก เมื่อคนหนึ่งได้ยินแล้วจะนำไปเล่าต่อๆ กัน และผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดก็นำไปเล่า และนำไปสอนรุ่นต่อไป เฒ่าแก่ที่มีความสามารถในการพูดร้อยกลอน (ร้อยกรอง) จะได้รับเชิญให้ไปพูดในงานต่างๆ เพื่อถ่ายทอดความรู้ให้แก่รุ่นหลัง ในครอบครัว และชุมชน ผู้เฒ่าจะสอนผู้หนุ่ม ผู้ใหญ่สอนเด็ก ครูสอนลูกศิษย์ พ่อแม่สอนลูก พี่สอนน้อง น้ำสอนหลาน เป็นต้น

3.2 ชีวิตยายในวัยเด็ก: หน้าที่ การละเล่น

3.2.1 หน้าที่ในวัยเด็ก

ยายไม่ได้ทิ้งร่องรอยที่เป็นรูปภาพให้ได้ดู ไม่รู้ว่ายายมีรูปร่างหน้าตาอย่างไร สำเนียงเสียงพูดเป็นอย่างไรบ้าง แต่ภาพของยายที่ฉันสร้างขึ้นเมื่อได้ยินเรื่องยายจากการเล่าของแม่ รวมทั้งประสบการณ์ชีวิตของยายที่แม่เล่าให้ฟังที่ยังฝังอยู่ในจิตสำนึกของฉัน ไม่ว่าจะป็นสมัยที่ฉันเป็นเด็ก และโตเป็นผู้ใหญ่ เมื่อฉันเป็นเด็ก เวลาไปทำไร่ ทำนา ไปสวน หรือเวลาช่วยแม่ทำงานบ้าน แม่จะพูดถึงประสบการณ์ชีวิตของแม่ และยายให้ฟังบ่อยครั้ง การเล่าของแม่เป็นในลักษณะของการสอนให้ฉัน และพี่น้องทุกคนรู้จักความทุกข์ยากในชีวิตของแม่ และยาย แม่เล่าเรื่องของยายให้ฟังว่า ยายเป็นเด็กดี เชื่อฟังความพ่อแม่ และยังเป็นเด็กเก่ง เด็กขยัน หาเลี้ยงครอบครัวช่วยพ่อแม่ และพี่ๆ ตั้งแต่ตัวเด็ก

ยายเป็นเด็กลาวชาวพวนอยู่ชนบททางภาคเหนือของลาว มีชื่อว่า นางลา เกิดเมื่อปี ค.ศ. 1913 ที่บ้านหิน เมืองหมอก แขวงเชียงขวาง แต่เด็กจน โตยายไม่ได้ออกไปเมืองอื่นที่อยู่ใกล้เคียง ยายไม่ได้เรียนหนังสือ ดังนั้นยายจึงเขียนไม่ได้ อ่านไม่ออก ชีวิตของยายประสบกับความยากลำบากแต่เด็กจนโต พ่อแม่ของยายเป็นคนดั้งเดิมที่นี่ และทั้งสองมาจากครอบครัวยากจน วงสกุลไม่มีฐานะทางเศรษฐกิจที่ดี เนื้อที่ทำกรผลิตมีน้อย ครอบครัวของยายมีพี่น้องด้วยกัน เจ็ด คน หญิงสาม และชายสี่ ยายเป็นลูกคนสุดท้อง ถึงได้ชื่อ นางลา (นางหล้า) ที่ได้ชื่อนางลา เพราะชาวพวนที่นี่ตั้งชื่อลูกตามวันเกิด เดือนเกิด หรือฤดูเกิด ลูกคนสุดท้องถ้าเป็นผู้หญิงใส่ชื่อนางหล้า ถ้าเป็นผู้ชายก็ใส่ชื่อท้าวหล้า พ่อแม่ฝากความหวังในการเลี้ยงดูเวลาพ่อแม่แก่เฒ่าไว้กับลูกหล้า หรือลูกคนโต ด้วยเหตุว่าคนลาวชาวพวนเมื่อก่อนอยู่กันแบบครอบครัวขยาย พ่อแม่ให้ลูกสาวแต่งงานเอาเขยเข้าบ้านเพื่อเลี้ยงพ่อแม่ เพราะเชื่อในสุภาษิตที่ว่า “เอาเขยมาเลี้ยงพ่อแม่เฒ่า ปานได้ข้าวมาเต็มเล้าเต็มเหยีย”

เมื่อยังเด็กครอบครัวยายประสบกับปัญหาความอดิหิว (อดหยาก) พ่อแม่สูบฝิ่นทั้งคู่ ความยากลำบากในครอบครัวยิ่งเพิ่มมากขึ้น ยายในฐานะที่เป็นลูกคนเล็ก และเป็นหนึ่งในเป้าหมายที่พ่อแม่จะเอาเป็นผู้เลี้ยงดูเวลาแก่เฒ่า ยายถูกแม่สอนต้องทำตัวให้เป็นเด็กดี เป็นเด็กขยัน เชื่อฟังความพ่อแม่ ขณะเดียวกันพ่อแม่ก็ให้ความสำคัญในการสอนเพื่อให้ลูกสาวเป็นคนดี พร้อมเดียวกันนี้ความรับผิดชอบต่อการทำหน้าที่ของลูกสาว กับการให้คุณค่าเรื่องความเป็นหญิงในเมื่อก่อนที่ผู้หญิงต้องเป็นคนดี คนขยัน รู้ที่ดำที่สูง รู้ทำบุญทำทาน และรู้ปฏิบัติตนตามจารีตประเพณี สิ่งนี้ทำให้ยายต้องสร้าง และปฏิบัติตนให้เป็นลูกสาวที่ดี เชื่อฟังความพ่อแม่ พร้อมทั้งเป็นลูกสาวที่ขยัน หาเลี้ยงครอบครัวตั้งแต่เด็กจนโต

แม้จะเป็นเด็ก แต่เพราะความอดิหิวทำให้ยายต้องรับผิดชอบต่อครอบครัว ไม่ว่าจะป็น การช่วยพ่อแม่ และพี่สาวพี่ชายทำนาแล้ว ยายยังช่วยพ่อแม่ทำไร่ฝิ่น ครอบครัวยายทำไร่ฝิ่น แต่ผลผลิตที่ได้มาเท่าไรพ่อแม่กินหมด เมื่อไม่มีกินจึงไปยืมญาติพี่น้อง หรือชาวบ้านมากินก่อน

บางครั้งถ้าข้าวอยู่คลังยังมีก็เอาข้าวไปแลกเอา พอถึงฤดูเก็บเกี่ยวจึงเอาฝืน และข้าวที่ได้ไปแทน (ใช้คืน) ชาวบ้านตามที่ขี้มมาโดยไม่ได้เสียดาคอกเบี้ย การสูบฝืนของพ่อแม่ และการมีลูกหลายคนทำให้ครอบครัวมีปัญหาเรื่องความอดิหิวมามากขึ้น พี่สาว และพี่ชายต้องออกไปทำงานช่วยผู้ที่มีฐานะดีมีที่ทำกำผลิตมากเพื่อแลกกับข้าวปลาอาหารแห่งในยามขัดสน เนื่องจากยายเป็นลูกคนเล็กในครอบครัว หน้าที่การออกไปของข้าว พริกแห้ง และเกลือจากชาวบ้านจึงเป็นหน้าที่ของยาย ส่วนพี่ๆ ไปช่วยงานคนอื่น หรือเข้าป่าหาอาหาร เก็บเห็ด เก็บผัก หาปู หาปลาตามห้วยน้ำใกล้บ้าน ที่มีแม่เป็นผู้นำทางในบางครั้ง ส่วนพ่อของยายต้องไปออกแรงงานแทนการเสียดช่วยให้ศักดิ์นา และพวงล่าเมืองขึ้นเพราะไม่มีเงินจ่าย

ยายดำรงอยู่ในช่วงที่ชาวบ้านต้องเสียดช่วย (เสียดภาษี) ให้กับศักดิ์นา และพวงล่าเมืองขึ้นฝรั่ง ตามการเล่าของ ย่าโนลา อายุ 83 ปี เล่าว่า ก่อนฝรั่งเข้ามา ที่นี่เป็นเขตปกครองของศักดิ์นาสยาม หลังจากนั้นเป็นการปกครองของฝรั่ง ทหารฝรั่งเข้ามาถึงเขตนี้ในช่วงปี ค.ศ. 1949 เป็นช่วงที่ผู้หญิงได้รับความกดขี่ เช่นเวลาที่ทหารศัตรูเข้าบ้านต้องหลบถ้ำ มิฉะนั้นก็จะถูกจับไปข่มขืน เท่านั้นยังไม่พอแต่ละคนยังต้องเสียดภาษีเป็นหัวคน (คิดเป็นรายหัว) ค่าภาษีมีความต่างกันระหว่างเผ่าต่างๆ สำหรับผู้หญิงนอกจากจะต้องเสียดค่าหัวแล้ว เมื่อมีลูกต้องเสียดภาษีก่าน้ำนม ลูกคนหนึ่งต้องจ่าย 7 ปี เงินกับเก๋าลาวในเมืองก่อน (ย่าโนลา สัมภาษณ์ วันที่ 6 เมษายน 2010)

ครอบครัวยายไม่มีเงินจ่ายค่าภาษี และไม่มีเงินจ้างคนอื่นไปแทน ดังนั้นพ่อของยายถึงถูกเกณฑ์ไปเป็นกุดีออกแรงงานแทนค่าภาษี (ออกแรงงานขุดทาง ทำงานให้เจ้านาย หรือไม่ก็ถางป่า) นานๆ จึงกลับบ้านเพื่อเอาฝืนที่ลูกเมียหาไว้ไปกิน ดังนั้นงานในบ้าน และนอกบ้านจึงตกเป็นหน้าที่ของผู้เป็นเมีย และลูกๆ เมียและลูกที่อยู่บ้านถึงคราวอดิหิว เมื่อหาไม่ทันก็ไปขอชาวบ้านกิน ยายทำหน้าที่นี้ไม่มีความบกรพร่อง แม่เล่าว่า ยายเป็นเด็กที่มีผิวดำผอม รูปร่างหน้าตา “ไม่สวย” แกรมยังมีฟันเหยินจึงทำให้ผู้คนที่ยายไปขอข้าวขอเกลือให้ความสงสารต่อยาย เมื่อยายออกไปขอเกลือหรือข้าวจะได้ติดมือมาทุกครั้ง ชาวบ้านที่นี่ต่างก็รู้จักยายดีในฐานะที่เป็นเด็กขอกินในบ้าน

หน้าที่การขอกิน ชุมชนที่นี้ถือว่เป็นหน้าที่ที่ต่ำต้อย เป็นเรื่องน่าอับอาย ดังนั้นหน้าที่การขอกินจึงมอบให้เด็กทำ ยายรับหน้าที่นี้จนโตเป็นสาว เมื่อมีความรู้สึกอายุ ถึงได้ออกไปทำงานช่วยพี่ๆ เพื่อเอาแรงแลกกับข้าวปลาอาหาร หรือเสื้อผ้าเก่าของคนอื่นมาใช้ ค่าตอบแทนแรงงานแล้วแต่บุคคลจะให้ บางวันก็ไม่ได้อะไรติดมือกลับบ้าน เพียงแค่ทำงานเพื่อให้ได้กินข้าว และเป็นการสร้างความดีกับชาวบ้าน เวลาที่ชาวบ้านเรียกใช้ก็ไปทำเท่าที่ทำได้โดยไม่เรียกร้องค่าตอบแทนใดๆ เพราะชุมชนลาวชาวพวน ผู้ใหญ่สามารถเรียกใช้เด็กที่เล่นอยู่ตามบ้านเพื่อช่วยงาน หรือไม่ก็ใช้ให้ไปส่งข่าวให้คนอื่น ส่วนงานบ้านยายช่วยแม่ทำงาน เช่นแต่ง (ทำ) อาหาร ดูแลสัตว์เลี้ยง นอกจากนี้ยายยังออกไปทำงานนอกบ้านเช่น เก็บไม้ฟัน หาอาหารตามป่า

เห็นได้ว่างานที่ยายทำเป็นทั้งงานในบ้านและนอกบ้าน แต่อย่างไรก็ยังเป็นงานเพื่อหาเลี้ยงคนอื่นในครอบครัว แม้สังคมลาวชาวพวนจะแบ่งพื้นที่ชัดเจนระหว่างงานผู้หญิงทำงานบ้าน และผู้ชายทำงานนอกบ้าน ด้วยความอึดใจ และความยากลำบากในครอบครัวผู้หญิงรุ่นยายจึงต้องทำงานทั้งสองพื้นที่แม่จะเป็นเด็กก็ตาม ดูเหมือนว่าเส้นแบ่งระหว่างงานบ้าน และงานนอกบ้านเหมือนไม่ใช่เส้นแบ่งที่ตายตัวในสังคมลาวชาวพวนที่นี่

3.2.2 การละเล่น

การทำงานหนักทำให้ยายไม่มีเวลาเล่นกับเพื่อนๆ เด็กในชุมชนมีมาก และพวกเขาชอบเล่นตามเดิน (ลาน) บ้าน ลานติข้าว หรือกองเฟือง (ฟาง) ข้าวอยู่ทุ่งนา การเล่นส่วนมากเล่นชายของเล่นโยนยางขว้าง เล่นลิ้ (เล่นซอนหา) เล่นเป็นพ่อแม่ลูกกัน สำหรับยายแล้วเวลาเล่นของยาย คือเวลาออกไปนา ไปสวน เล่นตามทุ่งไร่ ทุ่งนาเก็บปูหาปลา หรือไม่กี่เวลาเข้าป่าเก็บ ไม้พิน เก็บผัก เก็บเห็ดกับเพื่อนรุ่นเดียวกับยาย การเก็บหมากไม้ธรรมชาติตามป่า เป็นการเล่นอย่างหนึ่งของยายกับเพื่อนๆ เมื่อกลับบ้านบางครั้งก็เล่นกับเพื่อน อยู่ตามเดินบ้าน ซึ่งเมื่อก่อนภายในบ้านไม่มีรั้วกัน เด็กๆ สามารถเล่นอยู่ตามหน้าบ้านเป็นกลุ่มใหญ่ การเล่นส่วนมากยายเล่นชายของ เล่นจิดในขาม (ตักเม็ดมะขาม) โยนยางขว้าง (โยนยางหนังสติกที่ใช้รัดของ) เล่นเป็นพ่อแม่ลูกกัน โดยเอาเด็กชายเป็นพ่อ เอาเด็กหญิงเป็นแม่ เอน้องที่มาเล่นกับคนเป็นลูก ยายไม่มีน้องมาเล่นด้วย เพราะยายเป็นลูกคนสุดท้าย จึงไม่ค่อยได้เล่นเป็นแม่กับเขา แต่ก็ได้แสดงบทบาทแม่บางครั้งโดยเอาเก้าอี้ไม้เล็กๆ หรือแดงความาเป็นลูกแทน เล่นได้ไม่นาน ยายต้องกลับไปทำงานบ้านที่ต้องทำประจำทุกๆ วัน เช่นล้างจานชาม ให้อาหารไก่ เป็ด หมู ก่อไฟหุงข้าว เก็บผักเพื่อเตรียมอาหารเย็นช่วยแม่ หรือพี่สาวทำกับข้าว พอกินข้าวเย็นเสร็จก็ทำหน้าที่เก็บกวาด แช่วข้าวไว้สำหรับวันรุ่ง ทอผ้า แล้วจึงเข้านอน ยายทำกิจกรรมการผลิตชิ้นเงินโตเป็นผู้ใหญ่ และเมื่อเป็นผู้ใหญ่หน้าที่อื่นๆ ก็ตามมา

3.3 ประสบการณ์ชีวิตในวัยเป็นผู้ใหญ่

อิงตามการแบ่งอัตราส่วนทางอายุของพลเมือง ของศูนย์สถิติแห่งชาติลาวเมื่อปี ค.ศ. 2005 ได้แบ่งหมวดอายุออกเป็น 17 หมวดอายุได้แก่ วัยเด็กแบ่งออกเป็น สามหมวดคือกลุ่มอายุ แต่ 0-4 ปี 5-9 ปี และ 10-14 ปี กลุ่มวัยรุ่นแบ่งออกเป็น 3 หมวดเช่น กลุ่มอายุแต่ 15-19 ปี 20-24 ปี 25-29 ปี วัยผู้ใหญ่ (วัยทำงาน) แบ่งออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ และใน 2 กลุ่มใหญ่แบ่งออกเป็น 3 หมวดอายุได้แก่อายุแต่ 30-34 ปี 35-39 ปี 40-44 ปี และ 45-49 ปี 50-54 ปี 55-59 ปีตามลำดับ สุดท้ายคือวัยชรา แบ่งออกเป็น 5 กลุ่มที่มีหมวดอายุแต่ 60-64 ปี 65-69 ปี 70-74 ปี 75-78 ปี และสูงกว่า 80 ปี (ศูนย์สถิติแห่งชาติ, 2005)

การแบ่งหมวดประชากรตามอายุชุดนี้ เพื่อความสะดวกในการติดตาม และพัฒนา ประชากรมนุษย์ให้ถูกเป้าหมาย แต่ขณะเดียวกันก็เป็นการทำให้ประชาชนพลเมืองถูกสร้าง ถูกแบ่ง ถูกจัด และถูกนิยามว่าเป็นทรัพยากรมนุษย์ของชาติตามวาทกรรมการพัฒนาแนวทันสมัยนิยม แต่สำหรับสังคมลาวชาวพวนเมื่อก่อนช่วงที่ย้ายดำรงอยู่ หมวดอายุไม่ได้มีการจัดแบ่งตามตัวเลขของ อายุอย่างชัดเจน มีแต่แบ่งออกเป็น 3 รุ่นใหญ่ๆ อย่างเช่น วัยเด็ก วัยผู้ใหญ่ และวัยชรา (เต่าปู่ อายุ 105 ปี สัมภาษณ์ วันที่ 6 พฤษภาคม 2010) ที่ไม่ได้แบ่งเพราะช่วงดังกล่าวแนวความคิด หรือวาท กรรมว่าด้วยนโยบายการพัฒนาประชากร หรือนโยบายการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ และการจัดแบ่ง ประชากรตามอายุยังไม่ปรากฏ

3.3.1 ลูกสาวดีที่พ่อแม่พึ่งไม่ได้

สำหรับยายเมื่ออายุ 12-13 ปี ถือว่าเป็นสาว เป็นผู้ใหญ่แล้ว ยายเป็นคนดี เป็นคนขยัน เชื่อ พึ่งความพ่อแม่ และผู้ใหญ่ ไปทำงานกับใครเขาก็ชอบ เวลาที่พ่อแม่บอกให้ไปทำงานแลกข้าว และ ไปหาอาหารยายไม่เคยขัดใจ เพราะการเป็นลูกที่ดีต้องเชื่อพึ่งความพ่อแม่ พอยายอายุ 17 ปี ยายยัง ไม่มีผู้บ่าวมาจับความหวังของพ่อแม่ที่จะเอายายเป็นคนเลี้ยงเวลาแก่เฒ่า ต้องเปลี่ยนมาเป็นพี่สาวคน โด พี่สาวคนโตแต่งงานเอาเขามาเลี้ยงพ่อแม่ ยายเองก็ยังอาศัยอยู่กับพ่อแม่ โดยขึ้นกับพี่สาว และ พี่เขยเป็นเจ้าของบ้าน พี่สาวสองคนแต่งงานแล้วย้ายออกไปปลูกบ้านของตนเอง ส่วนพี่ชายทั้ง 4 แต่งงานออกไปเลี้ยงพ่อแม่เฒ่าฝ่ายภรรยา พอยายอายุ 21 ปี พ่อแม่เสียชีวิตห่างกันไม่ถึงปี ยายจึง อาศัยพี่สาว และพี่เขยอยู่ ช่วงนี้ยายต้องทำงานหนักเพิ่มขึ้น คือต้องช่วยพี่สาวทำงานบ้าน งานนอก บ้าน และดูแลลูกให้พี่สาว เต่าปู่เล่าให้ฟังว่าเวลาที่ยายเจย (อุ้ม) ลูกพี่สาวไปเที่ยวในชุมชน ผู้คนใน ชุมชนกล่าวว่า

“อีต่นอีลาเดบมีลูก บมีหัว ต้องเลี้ยงลูกเอื้อยแทน ปานเลอมันจมีลูกเป็นของตนเอง”

การที่ผู้หญิงไม่มีลูกทำให้ผู้คนในชุมชนมองว่าเป็นผู้หญิงที่น่าสงสาร ไม่มีลูกให้ดูแล ต้องดูแลลูกของคนอื่นแทน ถ้าจะมองในมุมมองทางความเชื่อเรื่องบุญเรื่องกรรม ผู้หญิงที่ไม่มีลูก เป็นผู้มีกรรม หรือเป็นผู้หญิงที่ไม่สมบูรณ์ กลายเป็นคนที่น่าสงสารในสังคม หรืออาจถูกมองว่ามี สภาวะด้อยกว่าผู้หญิงที่มีลูกก็ได้

3.3.2 ความ “ไม่สวย-ยากจน” กับการทำบุญ

ความสงสาร (อึดใจ) ของผู้คนที่อยู่ในชุมชน เป็นการสร้างความกดดันให้ผู้เป็นยาย และครอบครัวของพี่สาวยาย พี่สาวเองก็รู้สึกอาย และเป็นห่วงที่มีน้องสาวเป็นสาวแก่ค้ำบ้าน จึงได้พยายามหาสามีให้ยาย “ความยากจน” “ความไม่สวย” และการที่ต้องหลบหลีกทหารฝรั่ง เป็นองค์ประกอบหนึ่งที่ผู้บ่าวเข้าถึงยายไม่ได้ ไม่มีผู้แต่งงานด้วย การไม่ได้แต่งงานเป็นสิ่งกีดขวางไม่ให้ยายมีโอกาสเข้าร่วมงานทางสังคม เช่นการนั่งพาขวัญเป็นเพื่อนเจ้าสาว การปูที่นอนให้คู่ผัวเมียใหม่ และอื่นๆ นอกจากนี้สังคมลาวชาวพวนแม้จะเป็นสังคมจารีต แต่ก็มีการแบ่งชนชั้น มีการให้คุณค่าแก่การบริโภค เช่นว่า บ่าวสาวผู้เข้าวัดทำบุญ หรือเข้าร่วมงานต่างๆ ในชุมชน เป็นผู้ที่มิเลื้อยผ้าสวยงามใส่ ช่วงนั้นจะนิยมกันใส่เสื้อผ้าดำซบในด้วยผ้าขาว สำหรับยายไม่มีสิ่งนี้ ยายได้มุ่งแต่เสื้อผ้าดำนิน (นิล) จึงเป็นเหตุให้ยายไม่สามารถเข้าถึงการทำบุญเหมือนคนอื่น ข้อจำกัดเหล่านี้ยังทำให้ยายคิดว่าตนเองเป็นคนบาป ถึงไม่มีผู้บ่าวมาจีบ เป็นสาวแก่ค้ำบ้าน และแถมหน้าตาที่เชื่อว่าพ่อฟ้าแม่แถมปั้นแต่งมาให้ไม่สวย ไม่เป็นที่พอใจของผู้บ่าวทั้งหลาย ผู้บ่าวจึงไม่มาลม (โลม) ดังเฒ่าปู่เล่าว่า “อีลานั้นบ่งาม เขาผู้บ่าวบไปลม มีแต่ไปลมเอื้อย” (เฒ่าปู่ อายุ 105 ปี สัมภาษณ์ วันที่ 6 พฤษภาคม 2010)

ยายไม่ได้หมดความหวังในการเข้าร่วมกิจกรรมทำบุญกับชุมชน วันหนึ่งยายไปทำงานช่วยครอบครัวผู้มี (คนรวย) ในชุมชน พอยายทำงานเสร็จ ยายได้เสื้อใหม่ที่สวย เป็นเสื้อผ้าสีขาวซบในด้วยผ้าสีแดงที่หายาก ยายดีใจมาก ไม่ยอมให้พี่สาวเห็นเก็บไว้ใช้เอง ทุกๆ งานบุญ หรือเวลาที่ออกไปข้างนอกยายใส่เสื้อตัวนี้ทุกครั้ง เมื่อก่อนไม่กล้าเข้าวัด และไม่กล้าเข้าร่วมกิจกรรมในสังคม เพราะไม่มีเสื้อผ้างามเหมือนคนอื่น เมื่อได้เสื้อตัวนี้มายายจึงไปทำบุญที่วัด และไปช่วยงานต่างๆ ในหมู่บ้าน ยายสามารถเรียนรู้การทำบุญ การช่วยงานทางสังคมชุมชน ที่นอกเหนือจากการเรียนรู้ และการปฏิบัติงานภายในบ้านที่ทำมาแต่เด็ก การเข้าร่วมกิจกรรมชุมชน เช่น งานบุญวัด งานคู่ขวัญ หรืองานคบงัน (งานที่ผู้คนมาพบปะกันเนื่องในโอกาสสำคัญ เช่น ทำบุญหรือประกอบพิธีกรรม) ทางศาสนาต่างๆ เป็นการปฏิบัติหน้าที่ของผู้หญิงอย่างหนึ่ง เป็นต้นว่าการปรุงแต่งอาหาร การรับแขกที่มาเยือน การเตรียมเครื่องใช้สำหรับทำพิธีกรรมทางศาสนา โดยเฉพาะแม่เรือน และหนุ่มสาว การออกมาร่วมกิจกรรมชุมชน ทำให้บ่าวสาวได้พบกัน และยังเป็นที่ทดสอบงานของผู้หญิง เพราะญาติผู้ใหญ่ที่มีลูกชาย หรือหลานชาย จะได้สังเกตดูว่าผู้หญิงคนใดดีเหมาะที่จะอนุญาตให้ลูกชาย หลานชายของตนแต่งงานด้วย

3.4 การเกี่ยวพาราตี และงานแต่งงานครั้งที่หนึ่งที่ไม่ได้เลือก

คนลาวชาวพวนเมื่อก่อน ผู้หญิงไม่สามารถเป็นผู้เกี่ยวพาราตีผู้ชายก่อน หญิงคนใดใช้คำพูด หรือส่งสายตาให้ผู้บ่าวจะถูกสังคม ชุมชนประณามว่าเป็นผู้หญิง “สะละละ” หรือ “กะเคะ” (ผู้หญิงไม่ดี หญิงมากหน้าหลายตา ผู้หญิงเลวทราม ผู้หญิงกาลกิณี เป็นต้น) ถึงผู้หญิงจะไม่สามารถเกี่ยวพาราตีผู้ชายก่อน แต่ผู้หญิงสามารถลม (โลมเล้า เอาใจ) ผู้ชายหลายคน เพราะผู้บ่าวที่มามากจะไม่ได้ขึ้นบ้าน จะคุยกันอยู่หัวที่นอน ผู้สาวสามารถที่จะพูดคุย หรือ ไม่พูดคุยก็ได้เมื่อรู้ว่าคนที่มาเป็นใคร การเกี่ยวพาราตีแบบนี้ผู้บ่าวไม่เห็นหน้ากัน เพียงแต่ถามชื่อ และบ้าน ว่ามาจากไหน บ้านหลังใดมีลูกสาว เวลาปลุกบ้าน พ่อจะไว้ไม้ปูพื้นบ้านให้เหลื่อออกมา (ปล่อยให้หัวไม้กระดานยื่นออกนอกฝาห้อง) เพื่อให้ผู้บ่าวที่หาลูกสาวมีที่นั่ง หรือ ไม่ก็ตั้งที่ทอผ้าใส่หัวที่นอนของลูกสาวไว้ ขยายไม่มีโอกาสเกี่ยวพาราตีเช่นนี้แม้จะทำที่ทอผ้าไว้หัวที่นอน และทั้งเป็นคนขยัน เป็นคนดีเชื่อฟัง ความพ่อแม่ แต่ไม่มีใครมาพูดคุยด้วย ฉะนั้นหน้าที่การหาคู่ครองให้ยาย จึงตกมาเป็นหน้าที่ของพี่สาวของยาย

ไม่ใช่แค่ยายคนเดียวที่ญาติผู้ใหญ่หาคู่ครองให้ ชาวพวนที่นี้ผู้บ่าวหรือผู้สาวจะแต่งงานกันต้องผ่านความเห็นชอบของผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่ายก่อน แม้ว่าผู้บ่าวสามารถมาพูดคุยผู้สาวโดยที่ไม่เห็นหน้ากัน และผู้สาวก็สามารถที่จะพูดคุยด้วย หรือสามารถที่จะลมหลายคนได้ แต่ก่อนที่ผู้บ่าวจะมาคุยสาว เมื่อเห็นผู้สาวที่ตนชอบ ต้องพูดคุยกับพ่อแม่ ผู้ใหญ่ให้เป็นผู้สอดส่องว่าผู้หญิงคนนั้นเป็นผู้หญิงดี หรือ ไม่ บางกรณีถ้าพ่อแม่ญาติผู้ใหญ่ไม่เห็นด้วย ผู้บ่าวคนนั้นก็จะไม่มาคุยเลย ส่วนฝ่ายหญิงก็เช่นกัน เมื่อผู้บ่าวมาลม ต้องบอกพ่อแม่เผ่าแก่ก่อน เพื่อเป็นการขออนุญาต เมื่อผู้ใหญ่ทั้งสองเห็นพ้องแล้ว ผู้บ่าวเริ่มมาช่วยงานบ้านของผู้สาวเพื่อหยั่งถึงความขยัน ถ้าเป็นที่พอใจของทั้งสองฝ่าย ผู้ใหญ่ จึงจัดงานแต่งงานตามจารีตประเพณี บอกเล่าชาวบ้านให้มาร่วมงานตอนกลางคืน รุ่งเช้า ผูกแขน กินข้าวกลางวันแล้วจบ สำหรับยายเจ้าบ่าวที่พี่สาวหาให้ยาย ยายไม่ได้พูดคุยด้วย เมื่อพี่สาวบอกให้แต่งงานยายก็แต่งเพื่อหลบเลือนความกดดัน/กดทับที่ครอบครวั และสังคมหยิบยื่นให้ ทั้งๆ ที่รู้ว่าผู้ชายคนนั้นเป็นคน “ไม่ดี”

ยายแต่งงานเมื่ออายุ 27 ปี (1940) ผู้ชายที่พี่สาวหาให้เป็นบ่าวแก่ในบ้านชื่อเชียงบัวพันธ์ อายุมากกว่ายาย 2 ปี เมื่อเป็นเด็กบวชเป็นพระอยู่วัด หลังสิก (ลาสิกขา) ออกมาไม่ทำอะไร มีนิสัยเกียจคร้าน ผู้สาวในบ้านไม่มีใครชอบ ยายก็ไม่ชอบ แต่เพราะเป็นสาวแก่ อายชาวบ้านที่ไม่มีผัว และจัดพี่สาวไม่ได้จำเป็นต้องเอา งานแต่งของยายจัดพิธีบายสู่ขวัญตามประเพณี บอกเล่าญาติพี่น้อง และคนใกล้บ้าน จัดงานเล็ก ๆ คบงันกลางคืน ฆ่าไก่ผูกแขวนตอนเช้า เผ่าแก่ และคนที่มางานชมพาวข้าวพาวขวัญแล้วก็เลิกลากันไป ที่จัดเล็กเพราะทั้งสองเป็นคนมีอายุมาก พอแต่งงานได้ไม่นานก็มีลูกสาวคนหนึ่ง แต่เสียชีวิตเมื่ออายุได้ขวบแปดเดือน หลังการแต่งงานยายยังพบความลำบากใจ

ตลอดเวลาที่อยู่กับสามี ชายรับภาระครอบครัวคนเดียว ไม่ว่าจะเป็นเรื่องภายในบ้าน และนอกบ้าน เพราะสามีเป็นคนขี้เกียจ ไม่ชอบออกหาอยู่หากิน วันๆ มีแต่เล่นหมากกะลือก (เล่น โยนลูกเต๋า) ไปต่อไก่ (ต่อไก่ป่ามาทำไก่ชน) ญาติผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่ายห้ามก็ไม่ฟัง เมื่อเป็นเช่นนี้ญาติผู้ใหญ่ทางยาย (พี่สาว) ก็บอกให้ยายเลิกกับสามี ยายก็เลิกกับเขาหลังจากที่อยู่กินกันมาได้สี่ปี

เมื่อเลิกกับสามี ยายไม่มีผู้นำครอบครัว เพราะชาวพวนเชื่อว่าผู้ชายเท่านั้นจึงเป็นผู้นำครอบครัวได้ และการเอาเขามาเลี้ยงครอบครัวพ่อเฒ่าแม่เฒ่าเป็นค่านิยมปฏิบัติกันมา แม้จารีตประเพณีจะแต่งเขยเข้าบ้าน แต่การเอาเขามา ก็เพื่อเอามาเป็นผู้นำครอบครัว เป็นผู้พาสร้างพาสรรค์ เมื่อไม่มีพ่อเรือน ยายก็กลับมาอยู่กับพี่สาวเหมือนเดิม เมื่อถึงตอนนี้ยายมีความทุกข์ทรมานมากกว่าเดิม เมื่อก่อนเป็นเพียงสาวแก่ แต่ตอนนี้เป็นหญิงหม้ายปะผัว (แม่ฮ้าง) ยายเป็นคนปะผัว แต่ยายกลับเป็นผู้รับเคราะห์ร้ายมากกว่าผัว ดังแม่เฒ่า

“ยายเล่าให้แม่ฟังว่า ตอนที่ยายปะผัว ยายไม่กินข้าวไม่กินปลาได้หลายวัน ทุกใจมากตอนพ่อแม่เสียไม่ทุกใจเท่านี้ ตอนนี้ไม่กล้าออกไปสู่หน้าชาวบ้าน เพราะอายเขา เขาว่ายายเป็นคนบาป เป็นสาวแก่แล้วยังมาเป็นแม่ฮ้างอีก” แม่ยังเล่าต่อว่า “ยายสอนแม่ว่า เราเป็นลูกผู้หญิง เมื่อแต่งงานแล้ว อย่าให้ผัวปะหรืออย่าปะผัวเด็ดขาด มันทุกข์ใจ คนอื่นกล่าวขวัญ ให้อวดทนเอา อายเพื่อน”

การกดทับ/เบียดขับให้ผู้หญิงหม้าย ต้องกลายเป็นอื่นในสังคม ที่ผู้หญิงไม่สามารถที่จะเป็นได้ ไม่สามารถที่จะพูดได้ และไม่ให้พื้นที่ในการวางตัว เป็นความเชื่อของคนเมื่อก่อนที่เชื่อว่าหญิงหม้ายเป็นหญิงตึก (บุญทำกรรมแต่งให้อยู่คนเดียวไว้คู่) หญิงแพ้ผัว แพ้คนอื่น (แพ้ = ชนะ) หญิงมีชวง (มีลักษณะภายในที่ข่มผัว) ดังนั้นการทำพิธีกรรมทางศาสนาบางพิธีหญิงหม้ายไม่สามารถเข้าร่วม เช่น เวลาบ่าวสาวแต่งงานใหม่ จะไม่ให้หญิงหม้ายมาเป็นผู้ปูที่นอนให้ ถ้าหญิงหม้ายมาปูที่นอนให้ มีความเชื่อว่าผัวเมียใหม่คู่นั้นจะไม่สามารถอยู่ด้วยกันยาวนาน แล้วกลายเป็นหม้ายเหมือนผู้หญิงคนนั้น แต่ขณะเดียวกันความเชื่อทางพุทธที่ผสมกับผีหญิงหม้ายกลับเป็นหญิงที่มีพลังอำนาจ สามารถต้านกับ (ผี) สิ่งที่ไม่ดี เพราะเชื่อว่าหญิงหม้ายเป็นคนเจ้าคนยา (ขลัง มีอำนาจบางอย่าง) ทำอะไรให้ใครก็ได้ บางพิธีกรรมของคนลาวชาวพวนหญิงหม้ายมีบทบาทในการเข้าร่วม เช่น พิธีการตัดขวาง หมายความว่าเป็นการทำพิธีทางความเชื่อเพื่อตัดสิ่งที่ไม่ดีออกจากครอบครัว หรือบุคคลแล้วแต่หมอดูเป็นผู้บอกที่ต้องการหญิงหม้ายก็คนมาทำพิธี แต่อย่างไรก็ตามแม้จะถือว่าเป็นผู้มีอำนาจแต่ก็เป็นอำนาจในทางลบ

ความเชื่อของชาวพวนที่มีทั้งพุทธ และผีอยู่ด้วย การทำบุญยังเป็นปัจจัยหลักอย่างหนึ่งของชาวพวน ก็คือหญิงหม้าย เพราะเชื่อว่าหญิงหม้ายเป็นคนมีกรรมมาแต่ชาติก่อน เทวดาปั้นไม่คู่

ทำบุญมาน้อย ดังนั้นจำเป็นต้องทำบุญให้มากๆ เพื่อสะสมบุญในภพนี้ และภพหน้า ว่าทกรรมความเชื่อนี้ทำให้ผู้คนในสังคมที่ยึดดำรงอยู่นำมาปฏิบัติต่อหญิงผู้เป็นยาย และความเชื่อดังกล่าวทำให้ยาย และพี่สาวผู้ที่ยายอาศัยด้วยเกิดความอับอายต่อผู้คนในชุมชน พี่สาวเกิดความอับอาย และเกิดความสงสารผู้เป็นน้องจึงไม่ลดละที่จะหาสามีใหม่ให้ เพื่อให้พ้นจากการกล่าวขวัญ (นินทา) หรือการเหยียบหยามของผู้คน ในที่สุดพี่สาวก็หาผู้บ่าว พ่อฮ้างที่ซื้อท้าวอุ้นให้กับยาย และยายแต่งงานครั้งที่สองเมื่อยายอายุ 35 ปีในปี ค.ศ. 1948

3.5 ประสบการณ์ชีวิต: หน้าที่ของเมียหลังการแต่งงานครั้งที่สอง

การแต่งงานครั้งนี้ เมื่อเทียบกับการแต่งงานครั้งก่อน ชีวิตคู่ของยายดีขึ้น แม้การแต่งงานจะเป็นความเห็นดีเห็นพ้องของผู้ใหญ่ แต่ก่อนที่จะแต่งงานครั้งนี้ ถึงยายจะไม่ได้คุยกับตา ก่อน แต่วันที่ผู้ใหญ่มาสู่ขอ ยายถามฝ่ายชายว่า “ถ้าจะมาแต่งงานแล้วบ่ปะบ่ลิมข้อยจึงจะเอา” ฝ่ายชายก็รับปากว่าไม่ปะไม่ทิ้ง แต่จะมาสรรสร้างสรรครอบครัว เนื่องจากตาเป็นพ่อค้ามาจากต่างเมือง จึงพยายค้าขายทำให้ยายมีเงินใช้ มีเงินซื้อเสื้อผ้าให้ลูกๆ และมีของส่งยื่นให้พี่ๆ และญาติของตน เสื้อผ้าที่พี่ๆ ของยายใส่ตาเป็นคนซื้อมาจากต่างเมือง เสื้อผ้าของลูกแต่ละคนก็ได้ใส่แต่เสื้อผ้าดีๆ ผ้าถุงไทเหนือ (ผ้าถุงที่มีตีนต่อใส่กับผืน) ที่ไม่มีใครได้ใส่ รองเท้าก็ได้ใส่รองเท้าแตะ รองเท้าสวย ใต้นุ่งดีห่มดี นอกจากนี้ยายได้รับความเห็นอกเห็นใจจากชาวบ้านมากขึ้น มีคนนับหน้าถือตา ชาวบ้านเที่ยวมาหา (ไปมาหาสู่) เพื่อขอความช่วยเหลือ บางคนก็มาขอยาบัวพยาธิ (รักษาโรค) ในเวลาเจ็บป่วย ผู้มีเงินก็มาขอซื้อเอา ช่วงนี้ชีวิตของยายจากการที่ไม่เคยได้อยู่ติดกันดีก็ดีขึ้น ชาวบ้านบอกว่ายายเป็นคนมีบุญ เทวดาส่งตามาช่วย ถึงอย่างนั้นก็ตามชีวิตการเป็นอยู่ของยายดีขึ้น แต่ยายก็ยังมีความที่ที่ต้องทำไม่ว่าจะเป็นหน้าที่ของเมีย หน้าที่ของแม่ และรวมถึงหน้าที่การเข้าร่วมกับขบวนการต่อสู้กู้ชาติของแนวลาออสิระ หรือการเข้าร่วมกับขบวนการปฏิวัติตนเอง

การมีฐานะดีขึ้นเมื่อเทียบกับเมื่อก่อน และการเปลี่ยนแปลงทางสังคมชุมชนทำให้ยายมีหน้าที่มากขึ้น ยายต้องทำงานหนัก ตาเป็นผู้ออกไปค้าขายต่างเมือง ยายเป็นผู้อยู่บ้าน ทำทุกสิ่งทุกอย่างไม่ว่าจะเป็นการทำอาหาร เก็บผัก เก็บเห็ด เข้าป่าเก็บไม้ฟืน เลี้ยงสัตว์ ดูแลลูกๆ ในยามที่ลูกเจ็บป่วย แม้เหนื่อยแค่ไหนยายก็อดทนทำคนเดียวเพราะไม่มีพ่อแม่อยู่ด้วยเหมือนครอบครัวอื่น ช่วงนี้สังคมชุมชนลาวชาวพวนที่นี้เริ่มมีการค้าขาย มีการแลกเปลี่ยนด้วยเงินตรามากขึ้น งานที่สร้างเงินผู้ขายเป็นหลักในการออกหาเพราะต้องใช้ม้าในการเดินทางไปต่างเมือง และต้องนอนค้างคืนเป็นอาทิตย์ หรือมากกว่านั้น ส่วนงานบ้านตกเป็นหน้าที่ของผู้หญิง ในการดูแลลูก ดูแลฟัว ดูแลญาติพี่น้อง รับภาระครอบครัวทั้งหมด ส่วนงานออกค้าขายเป็นบทบาทใหม่ในครอบครัวภายหลังจากที่แต่งงานกับตา และผู้รับผิดชอบหลักก็คือผู้เป็นสามี สิ่งนี้ทำให้เห็นว่าการแบ่งหน้าที่ตามเพศมีอยู่

อย่างชัดเจน และงานนอกบ้านเวลานี้เป็นงานสร้างเงินที่ต่างจากงานนอกบ้านสมัยที่ชายเป็นเด็ก เพราะเวลาที่ชายเป็นเด็กงานนอกบ้านของชายคืองานไปไร่ไปนา เข้าป่าเก็บไม้ฟืน และหาอาหารตามป่า

สำหรับหน้าที่ของเมีย เมื่อก่อนชาวพวนที่นี่เชื่อว่า ผัวคือพระเจ้า คือครูอาจารย์ ผัวคือผู้ปกป้องเมีย และผัวคือผู้นำหลักในครอบครัว ดังนั้นการบูชาผัวจึงเป็นสิ่งที่ชาวพวนถือ เช่น วันศีลสิบห้าค่ำผู้เป็นเมียต้องเอาผมของตนชุบน้ำล้างเท้าให้ผัว การขอขมาระหว่างผัวเมีย ผัวเมียจะขอขมาซึ่งกันและกันเวลาทำความผิด เช่นการเล่นซู้ ผัวเมียทุบตีกัน หรือผัวเมียที่ไม่ลงรอยกันดีแล้วหมอบอกให้ขอขมากัน การแต่งงานเพื่อขอขมาถ้าเมียทำผิดต่อผัวเมียต้องแต่งงานห้าเพื่อขอขมาผัว โดยที่ผัวเป็นผู้รับเอา และยกโทษให้ แต่กรณีที่ผัวทำผิดผัวต้องแต่งงานดอกไม้เทียนคู่มาขอขมาผู้เป็นเมีย เวลาเดียวกันผู้เป็นเมียก็ต้องแต่งงานดอกไม้เทียนคู่รับเอาคำขอขมาจากผัว ที่ทำเช่นนี้เพราะถือว่าขวัญของผัวสูงกว่าเมีย เมื่อผัวขอขมาเมีย เมียต้องขอขมาตอบ ส่วนการปฏิบัติตนต่อผัว เมียต้องเป็นผู้ตื่นก่อนนอนหลัง เวลานอนหัวต้องต่ำกว่าผัว ต้องขยันปรนนิบัติผัว และรักษาสัตว์ของที่ผัวหามาไว้ให้ดี

เมื่อดูจากประสบการณ์ของยายแล้ว ตาเป็นผู้ออกค้าขายนอกบ้าน ส่วนยายเป็นผู้รับผิดชอบงานอยู่ทางบ้าน งานบ้านที่ชายทำไม่เพียงแค่การทำงานในบ้าน เช่นทำอาหาร เลี้ยงเป็ด เลี้ยงไก่เท่านั้น แต่ยังต้องออกไปหาอาหารให้แก่ลูกๆ เช่น เก็บผัก เก็บเห็ด หาปูปลาตามห้วยน้ำ ตามป่าไม้ เวลาที่ตาอยู่บ้าน ยายเป็นผู้ตื่นแต่เช้า หนึ่งชั่วโมงเตรียมอาหารให้ตา พอตาตื่นมาก็ออกไปทำสวน ทำนา เก็บไม้ฟืน หรือเข้าป่าตัดไม้รั้ว การเข้าป่าบางวันตา และยายไปด้วยกัน แต่ยายต้องอุ้มลูกน้อยไปด้วย หรือวันไหนที่ยายไม่ไปด้วยเพราะต้องดูแลลูกอยู่บ้าน พอตากลับมาบ้านก็มีอาหารที่ยายเตรียมไว้แล้ว ตอนเย็นยายก็เตรียมอาหารสำหรับมือเย็น กินเสร็จก็เก็บกวาด แล้วจึงเข้านอน ยายนอนตามหลังตา เวลาเข้านอนต้องไม่ทำเสียงดัง หมอนยายวางต่ำกว่าหมอนตา และยายต้องนอนห่างๆ ตา

ก่อนนอนทุกคืนยายต้องมัดข้าวที่เอามาจากครกมอด้งตำข้าวด้วยน้ำ (ครกตำข้าวใช้แรงน้ำไหล) เมื่อตอนเย็น ยายมีครกมอด้งตำข้าวด้วยน้ำ ซึ่งไม่ต้องใช้แรงตำในตอนเช้าเหมือนบางครอบครัวที่ต้องตื่นแต่เช้าตำข้าว ยายตื่นก่อนนอนหลัง เป็นต้นวันไหนที่ตาจะออกเดินทางไปค้าขาย ยายต้องนอนดึกเพราะเตรียมเสื้อผ้า อาหารแห้ง ของใช้ส่วนตัวให้ตา และเตรียมของที่ที่จะเอาไปขาย พอรุ่งเช้ายายต้องตื่นหนึ่งชั่วโมงแต่ตีสอง หรือตีสาม เตรียมอาหารห่อข้าวให้ตาไปกินตามทางเพราะไม่มีที่ซื้อกิน การเดินทางของตาจะออกจากบ้านแต่ตีห้า หรือหกโมงเช้า เวลาที่ตากลับจากการขายผ้า ยาฟืน ยายก็เป็นผู้จัดเก็บของที่ยังเหลือ ตรวจนับ รักษาเงิน สิ่งของที่นำมา และเก็บซื้อของในบ้านเพื่อ

สะสมให้दानำไปขายครั้งต่อไป ซึ่งหน้าที่ทั้งหมดขายทำไปพร้อมกับการดูแลลูกๆ ไปด้วย และลูกที่พอใช้ได้ยาก็สอนให้ลูกเรียน และทำไปในเวลาเดียวกัน

การทำหน้าที่ของเมีย และแม่ หรือการทำงานในบ้าน ยายเองรู้ว่าตนเองเป็นคนยากจน และคนมีรูปโฉมไม่สวย การทำบุญ ทำความดี และการทำหน้าที่ของเมียที่ดี แม่ที่ดี จึงเป็นเรื่องที่ยายให้ความสำคัญ และยายต้องทำเป็นกิจวัตรประจำวันถึงเหนื่อยก็งม (บ่น) ว่าไม่ได้เป็นต้นงานในบ้านที่ถือว่าเป็นงานของผู้หญิง ถ้าปล่อยให้ผู้ชายทำจะเป็นเรื่องไม่ดีแก่ผู้ชาย ดังความเชื่อที่ว่า “ผู้ชายคว่ำหม้อข้าว คว่ำจี้เถ่าผู้มีสิ (ศรี) เป็นอับปีในตัว แก้วผ่างฮ้าย ใช้ผู้ชายดำข้าว เอาม่อน (เก็บใบหม่อนมาเลี้ยงไหม) มันบ่แม่น พระยาเถนเพิ่นบ่ย่อง ยอขึ้นสิว่าคิดคอกนา” ดังนั้นยายจึงเป็นผู้รับภาระงานในบ้านทั้งหมด ถ้าปล่อยให้ผู้ชายทำแล้วจะสร้างความมัวหมองให้แก่ครอบครัวลูกหัว แม้ว่ายายไม่มีพ่อแม่ช่วยดูแลลูกเหมือนกับครอบครัวอื่น แต่ยายก็ทำหน้าที่ที่เป็นกิจวัตรประจำวันของตนไม่ให้ขาดตกบกพร่อง

3.6 กิจกรรม (กิจวัตร) ที่ผู้หญิงรุ่นยายต้องทำประจำวัน

สังคมลาวชาวพวนผู้หญิงเป็นผู้รับหน้าที่ในงานบ้านงานเรือน ผู้หญิงจะออกไปข้างนอกได้ก็เพื่อทำกิจกรรมร่วมชุมชน เช่นการทำบุญทำทาน การช่วยแรงงานซึ่งกันและกัน และบางครั้งผู้หญิงยังออกทำงานนอกบ้าน เช่น เข้าป่าหาไม้ฟืน เก็บเห็ด เก็บผัก เก็บหมากไม้ตามธรรมชาติ เลาะล่องตามช่องบึงเพื่อหาปู ปลา มาเป็นอาหาร วันไหนได้อาหารมากก็ย่างตากแดดไว้ หรือไม้ก็ทำเป็นปลาร้าเพื่อไว้กินยาวนาน อาหารที่เน่าเสียเร็วก็แบ่งให้ญาติพี่น้อง และเพื่อนบ้านกินช่วย ส่วนงานในสังคมชุมชนที่ผู้หญิงต้องทำ คือส่งอาหารให้พระสงฆ์ทั้งอาหารเช้า และอาหารกลางวัน งานบุญประเพณีตามเทศกาลต่างๆ งานบวช งานสู่ขวัญ งานกรรม งานสงกรานต์ งานแต่งงาน การสร้างเหมืองฝาย การทำนาร่วม การตัดไม้ฟืน ไม้หลักรั้วร่วมกันในบ้าน สำหรับงานในบ้านที่ผู้หญิงรุ่นยายต้องทำเช่น ดูแลเรื่องอาหารให้แก่สมาชิกทุกคนในครอบครัว เตรียมอาหาร ไปวัด ดูแลเด็ก ดูแลคนแก่ รักษาความสะอาดทั้งในเรือน และหน้าบ้านในบริเวณเรือนของตน ดูแลเรื่องเสื้อผ้าของสมาชิกในครอบครัว เช่นการซักที่นอน ซักเสื้อผ้า และเก็บรักษา ทอผ้าถุงสำหรับตนเอง และสมาชิกในครอบครัว ตัดเย็บเสื้อผ้า รวมทั้งของใช้ลูก ผัว เฒ่าแก่ ญาติพี่น้องที่มาอยู่ด้วย และญาติๆ อยู่ที่อื่น ผู้หญิงต้องตื่นแต่เช้าดำข้าว หรือไม้ก็ไปเอาข้าวที่อยู่ क्रमองน้ำ ผัดข้าว เอาเกลือเอาฮ่า (เกลือบรี) ล้างจานชาม ตักน้ำ ขนน้ำขึ้นเรือน เก็บผัก หรือหญ้ามาต้มให้หมู ทำสวนครัวใกล้เรือน หรือบางครอบครัวก็ปลูกผัก หอมไว้ปลายนานเพื่อสะดวกในการเก็บมาทำอาหาร

เห็นได้ว่าส่วนมากแล้วผู้หญิงลาวชาวพวนจะทำหน้าที่ทั้งในบ้าน และนอกบ้าน แต่งานนอกบ้านเป็นงานสำรอง ส่วนงานในบ้านเป็นงานผลิตซ้ำ วนเวียนกลับไปมาไม่มีวันจบสิ้น เป็นงาน

ที่ต้องใช้ความอดทน และใช้เวลาในกิจวัตรประจำวันที่ซ้ำแล้วซ้ำเล่าแต่เข้าจรดเย็น ดังเช่นวันหนึ่ง ผู้หญิงต้องทำงานหลายชั่วโมงที่เป็นงานผลิตซ้ำ และนี่เป็นตัวอย่างการทำงานในวันหนึ่งของยาย เมื่อยายมีลูกคนแรก

03:30-05:30 ตอนเช้า: เอาลูกกินนม ลูกจากที่นอน เอาไม้พินขึ้นมาก่อไฟ เติมน้ำหม้อหนึ่ง ค้างหม้อหนึ่งข้าว (เอาหม้อหนึ่งข้าวขึ้นตั้งไฟ) จากนั้นจึงล้างหน้า (ก่อนจะล้างข้าวใส่ไหข้าวต้องล้างหน้าก่อน เพราะถ้าไม่ล้างหน้าพระเจ้า (พระสงฆ์องค์เจ้า) จะไม่เสวยข้าวที่นำไปใส่บาตร เมื่อพระไม่เสวยก็จะไม่ได้บุญ) ล้างข้าวใส่ไหข้าว แล้วนำมาหนึ่ง ปิดกวาดเรือน ทอผ้าเฝ้าไหข้าว หรือไม้กีดำข้าว (บางฤดูกาลที่มีน้ำมากไม่ต้องดำข้าวเพราะมีครกดำข้าวน้ำ หรือเรียกว่าครกมองน้ำ) เมื่อข้าวสุก เตรียมอาหารสำหรับไปวัด และอาหารเข้าไว้ให้สมาชิกในครอบครัว

05:30-07:00 ตอนเช้า: ขนน้ำจากห้วยหรือบ่อน้ำมาใส่แอ่ง (ภาชนะใส่-ตุ่ม) ให้เต็ม ล้างจาน ชาม หม้อ ปิดกวาดหน้าบ้าน ให้อาหารเป็ด ไก่ หมู หวีผม ถ่ายเสื้อผ้า (เปลี่ยนเสื้อผ้า) เอาลูกกินนม ไปตักบาตร กลับมาเอาฝุ่นคอก (ปุ๋ยคอก) ไปใส่สวน รดน้ำผัก ขุดสวน ปลูกผัก (บางวันอุ้มลูกไปสวนด้วย)

07:00-10:00 ตอนเช้า: กลับจากสวน กินอาหารเช้า เอาลูกกินนม ไปเก็บผัก เก็บหน่อไม้ หนามไผ่ ตามป่าไปเก็บไม้พิน ไม้หลักรื้อสวน (การเก็บไม้พิน และไม้หลักรื้อจะทำตามฤดูกาล ยายจะเก็บไม้พินในฤดูแล้ง เก็บมาไว้เติมพื้นบ้านเพื่อให้เพียงพอในช่วงฤดูฝนที่เป็นช่วงทำอะไรทำนา และการเก็บไม้รื้อนา รื้อสวนจะทำก่อนฤดูเพาะปลูก)

10:00-12:00 กลางวัน: กลับจากป่า ล้างนม เอานมให้ลูกกิน ล้างถ้วยตัวเอง หรืออาบน้ำ ชักเสื้อผ้าที่เปื้อน (เสื้อผ้าที่ใส่แล้วจะซักพร้อมทุกครั้งที่อาบน้ำ ส่วนที่นอนนานๆ จึงซักทีหนึ่ง เป็นต้นจะซักในช่วงบุญปีใหม่ลาวเพื่อเป็นการล้างสิ่งสกปรก และสิ่งที่ไม่ดีออกไป) ตั้งอาหารมื้อกลางวัน พอกินเสร็จก็เก็บกวาด และพักผ่อน (เวลาพักผ่อนไม่ได้นอนอยู่เฉยๆ นอนเอาลูกกินนม ดูแลลูก หรือไม้ก็ทำงานบ้าน หรืองานการเตรียมของบุญของทาน ตามเทศกาลต่างๆ)

12:00-16:00 ตอนบ่าย: เอาลูกกินนมนอน ปั่นหลอด ทอผ้า ตัดเย็บเสื้อผ้าในบางครั้ง และไปหาสินค้าให้ตาไปขาย

16:00-18:00 ตอนบ่าย: อุ้มลูก ก่อไฟนั่งข้าว ขนน้ำขึ้นบ้าน ล้างจาน ชาม หม้อ ให้อาหารเป็ด ไก่ หมู รดน้ำสวนผัก เก็บผัก และปรุงแต่งอาหารมื้อเย็น

18:00-21:00 ตอนเย็น: อาบน้ำให้ลูก อาบน้ำตนเอง ชักเสื้อผ้าทุกคนที่ไม่สะอาด เอาลูกนอนเล่นอยู่ในอุ้ ทำอาหารเย็น ดูเรื่องอาหารของลูก กินอาหารมื้อเย็น เก็บกวาด เอาลูกเข้านอน ดมอาหารให้หมู ผัดข้าว แซ่ข้าว ทอผ้า เข้านอน (เวลาเข้านอน และการทำงานต่างๆ ขึ้นกับฤดูกาล ถ้า

เป็นช่วงทำบุญ ทำทานยายจะนอนดึก เพราะต้องเตรียมอาหาร ดูแลผู้คนที่มางาน พร้อมทั้งกระเตรียมงานต่าง ๆ เตรียมของให้เวลาเวลาไปค้า และตื่นแต่เช้าด้วย)

21:00-03:30 ตอนดึก: เข้านอน และเวลาเข้านอนในคืนหนึ่งจะต้องลุกมาเปลี่ยนผ้าอ้อมให้ลูกเกือบทุกชั่วโมง เอาลูกกินนมทุกชั่วโมงครึ่ง หรือสองชั่วโมง

3.7 ประสบการณ์ชีวิต: การปฏิบัติตนเมื่อเป็นแม่

ชาวพวนให้ความสำคัญกับลูกคนแรกมาก เพราะการมีลูกเท่ากับเป็นการประกาศให้ผู้คนในชุมชนรับรู้ว่า ครอบครัวสามีภรรยาคนนั้นเป็นครอบครัวที่มั่นคง สมบูรณ์ เพราะมีลูกเป็นสื่อกลาง มีผู้สืบสกุล ผู้เป็นเขย ไม่จำเป็นต้องส่งข้าวปีเรือ เกือบปีหมั้นให้พ่อแม่ของภรรยา ดังนั้นเพศของลูกคนแรกจะไม่มีมีความคาดหวังมากนัก แต่ถ้าเลือกได้ต้องการลูกหญิงมากกว่า เพราะลูกหญิงเป็นผู้แต่งเขยมาเลี้ยงพ่อแม่ และส่วนมากพ่อแม่จะเอาลูกคนแรก หรือไม่กี่ลูกคนสุดท้าย อยู่ด้วย สำหรับยายเป็นผู้หญิง หรือผู้ชายก็ได้ เพราะลูกหญิง หรือลูกชายต่างก็มีหน้าที่ของตน เช่นลูกชายเป็นผู้ช่วยแม่ในการทำงานหนัก เป็นแรงงานหนักแทนพ่อ และออกทำงานนอกบ้านกับพ่อ ส่วนลูกหญิงเป็นผู้ใช้สอยที่คอยอยู่ใกล้ชิดกับแม่ เพราะลูกสาวเป็นผู้ช่วยแม่ในการดูแลน้อง ช่วยแม่เตรียมอาหาร และทำงานบ้าน งานประจำ

ยายให้กำเนิดลูกคนแรกเป็นผู้หญิง เมื่อปี ค.ศ. 1951 ตอนนี้อยู่อายุ 37 ปี พอเริ่มตั้งท้อง ยายไม่ได้ดูแลร่างกายตนเองเป็นพิเศษ ดำรงชีวิตตามปกติเหมือนเมื่อยังไม่ท้อง การทำงานก็ไม่หยุดทำเท่าที่สามารถทำได้ ยายยังไปเก็บไม้ฟืนเพื่อเตรียมนึ่งกรรม ออกป่าหาอาหารตามความเคยชิน และเผ่าแก่ที่นี้บอกว่า ผู้หญิงท้องถ้าทำงานมากจะทำให้ท้องหลวม เวลาคลอดจะคลอดง่าย ตรงกันข้ามผู้หญิงท้องไม่สมควรนอนมาก การนอนมากเชื่อว่าจะทำให้รกติดหลัง คลอดยาก สำหรับอาหารที่ซื้อ (อาหารที่กินไม่ได้) คือหนังสัตว์ การกินหนังสัตว์ จะทำให้รกติดหลัง เพราะหนังมีความเหนียว นอกจากนี้ผู้หญิงท้องจะเข้าวัดใส่บาตรไม่ได้ ชาวพวนที่นี้เชื่อว่า ผู้หญิงท้องคือมนุษย์สีดำ ที่ถือศีลแก่กว่าพระเจ้า ด้วยเหตุนี้จึงไม่ควรไหว้พระเจ้าที่ถือศีลต่ำกว่าตนเอง

ปกติยายไปวัดเป็นประจำ เพื่อทำบุญทำทานให้แก่พ่อแม่ที่จากไป และเพื่อผลบุญของตน และครอบครัว ภายหลังจากตั้งท้องยายไม่ไปวัด แต่ทำอาหารให้คนอื่น ไปแทน ส่วนอาหารก็ไม่ได้งดเว้นกินเท่าที่มี เท่าที่กินได้ อยากกินอะไรก็ต้องหาเอง เพราะตาไม่อยู่ ไปค้าต่างเมือง ยายอยู่บ้านคนเดียว แต่บ้านยายติดกับบ้านพี่สาว เมื่อท้องโตใกล้คลอด ตายังอยู่บ้านเพื่อเตรียมเผ่ากรรม ยายไม่ได้เตรียมเสื้อผ้าให้เด็ก เพราะเชื่อว่าการเตรียมเสื้อผ้าให้เด็กก่อนจะทำให้เด็กเสียชีวิตหลังคลอด เด็กไม่ใหญ่โต ดังนั้นยายไปขอเสื้อผ้าเก่าของลูกพี่สาวมาไว้ การใช้เสื้อผ้าเก่าของเด็กคนอื่นที่โตแล้ว จะช่วยให้ขวัญของเด็กคนนั้นมารักษาขวัญของเด็กที่พึ่งคลอด ส่วนตาที่ไปค้าขายก็เก็บ และซื้อยา

พื้นเมืองสำหรับกินเวลานั่งกรรม (นั่งไฟ) หลังคลอด การนั่งกรรมตามฮีดลาวชาวพวนให้ความสำคัญมากเป็นพิเศษ เพราะเชื่อว่าช่วยให้แม่ลูกอ่อนแข็งแรงเร็วขึ้น ปกป้องแม่ลูกอ่อนจากร้ายเช่น ฝีปอบ ฝีโพง และการนั่งกรรมนี้ ชาวพวนถือว่าเป็นวิธีการหนึ่งสำหรับผู้หญิงเพื่อตอบบุญคุณผู้เป็นแม่ ดังนั้นผู้หญิงต้องอดทนนั่งกรรม กินน้ำร้อน อาบน้ำเย็น เพื่อเป็นนิมิตหมายว่าเรานำรอยตามผู้เป็นแม่ ในการเลี้ยงลูกให้ได้เหมือนที่แม่เลี้ยงตนมา

เวลาขยายคลอดลูกคนแรกตาเป็นผู้ช่วยในการทำคลอด ขยายคลอดในท่านั่ง เอาผ้าขาวม้ามัดใส่ข้อเรือนให้ยาดึงไว้ เมื่อเด็กออกพ้นตาเป็นผู้ทำความสะอาด เปลี่ยนเสื้อผ้าให้ยาย แล้วทำพิธีกรรมการเถาะให้ลูก พิธีกรรมการเถาะเป็นวิธีการหนึ่งเพื่อทดสอบว่า เด็กที่คลอดมานั้นเป็นลูกของเราจริงที่มาแต่ฟ้า เทวดาปั้นแต่งมา หรือไม่ และจะเป็นลูกที่ใหญ่โตหรือเปล่า อุปรณ์ประกอบสำหรับพิธีการเถาะมี ไหหนึ่งข้าว เอาสมุดหนังสือ ปากกา ดาบ มีด มาใส่ในไหหนึ่งข้าว ถ้าเป็นเด็กผู้หญิงเอาหลอดฝ้าย หลอดไหมมาใส่เพิ่ม นำมาเถาะใกล้เด็กพร้อมทั้งพูดว่า “แม่หนูแห่งหรือลูกกา ลูกสวาให้มาเอาเดอ” ถ้าเด็กตกใจแสดงว่าเด็กคนนั้นเป็นลูกที่มาแต่ฟ้า จะใหญ่สูงกับพ่อแม่ แต่ถ้าเด็กไม่ตกใจแสดงว่าเด็กคนนั้นจะไม่ใหญ่สูง หลังจากพิธีการเถาะเสร็จก็เอาเด็กมานอนอยู่ข้างๆ แม่ที่นั้งกรรมอุริรมเตาไฟที่สามีก่อขึ้น หลังจากนั้นผู้เป็นสามีจะเอารกที่ตัดด้วยเปลือกไม้ปิ้งไปฝังที่ใต้บันได ไม่ว่าจะลูกหญิง หรือลูกชายฝังที่เดียวกันหมด ก่อนฝังรกต้องทำความสะอาดรกก่อนแล้วเอาใส่บั้งไม้ไผ่ เอารกส่วนที่ออกก่อนลงข้างล่าง แล้วเอาส่วนที่ออกตอนท้ายพาดใส่ปากบั้งไม้ไผ่ ปิดฝา นำไปฝัง ที่ทำเช่นนี้เชื่อว่าเด็กจะไม่อ้วกเวลากินนม กินอาหาร

ลูกคนแรกขยายต้องนั่งกรรม 15 วัน คืมน้ำร้อนจนปากพอง อาบน้ำเย็นอยู่ห้วยใกล้บ้าน ที่ตาเอาหญ้าบั้งไว้ทั้งสี่ข้าง ไว้ประคูปอหลวมตัว เอาหมาย (เครื่องหมายกากบาท) ผูกใส่ข้อมือบ้านเพื่อป้องกันผีร้าย เวลาขยายไปอาบน้ำ หรือซักผ้าจะเอาเกี้ยวๆ ข้าวเกาะแขนไปด้วย พอถึงก็เอาเกาะไว้ทางเข้า แล้วเข้าไปอาบน้ำ ทำอย่างนี้จนออกกรรม การอาบน้ำเย็นเชื่อว่าจะช่วยต่อเส้นเอ็น และทำให้แม่ลูกอ่อนแข็งแรงเร็ว สำหรับอาหารที่กินได้ในสามวันแรกคือกินข้าวกับเกลือ หลังจากนั้นกินกับแจ่วข่า จนถึงวันที่เจ็ดจึงได้กินปลาคู่ที่ทำจากปลาหนัง นำปลามาตากแดดให้แห้ง นึ่ง ไข่ให้แห้ง อีกครั้งจึงกิน เดือนที่สาม สามารถกินไก่ได้แต่ต้องทำให้สุกดี และปรุงแต่งร่วมกับยาพื้นบ้านสำหรับเนื้อสุกร เนื้อวัว หรือควายเผือกไม่สามารถกินได้จนกว่าจะได้หนึ่งปี เวลานั่งกรรมกองไฟไม่ให้ดับทั้งคืนทั้งวัน ตาเอาไม้มาทำเป็นแหลหหมายไว้ห้วยบันได เพื่อไม่ให้ผู้คนขึ้นมาเรือน จนกว่าเด็กได้สามถึงเจ็ดวัน หรือ 15 วัน ผู้คนในชุมชนจึงมาเยี่ยมได้ คนแรกที่มาเยี่ยมยายคือพี่สาว ชาวบ้านตามมาหลังการคลอดได้สามวัน ส่วนพี่ชายของยายมาเยี่ยมหลังการคลอดได้เจ็ดวัน เพราะพี่ชายเป็นผู้มีของ (มีมันต์) จึงไม่สามารถเข้าใกล้แม่ลูกอ่อนกลัวจะผิดของ และอีกอย่างกลัวว่าของที่

มีนั้นจะมารบกวนเด็ก และแม่ลูกอ่อน ส่วนลูกคนต่อๆ มาขายลดการลดอาหารลง และนั่งกรรม น้อยลงเพราะเชื่อว่าร่างกายเคยชินแล้ว

นอกจากจะให้ความสำคัญกับเรื่องความเชื่อเกี่ยวกับสุขภาพแม่ และลูก หลังการคลอด แล้ว การเลี้ยงดูลูกก็เป็นหน้าที่หนึ่งซึ่งผู้เป็นแม่ต้องรับภาระเป็นส่วนใหญ่ นอกจากนี้ผู้หญิงในชุมชน ต่างก็มีหน้าที่รับผิดชอบในการเลี้ยงดูเด็กด้วยกัน เด็กสามารถที่จะไปเล่น ไปกิน ไปนอนบ้านใครก็ได้ ขณะเดียวกันเฒ่าแก่ในชุมชนไม่ว่าหญิงหรือชายจะเป็นผู้เลี้ยงหลานอยู่บ้าน และเด็กๆ ที่สามารถดูแลน้องได้จะเป็นผู้ช่วยที่สำคัญของแม่ในการดูแลน้อง เวลาที่แม่ของเด็กไปป่า หาอาหาร สามารถฝากลูกๆ ไว้กับชาวบ้าน เฒ่าแก่ และเด็กๆ ที่อยู่ในบ้าน

ชายเลี้ยงลูกตามมีตามเกิด ลูกเล็กที่ยังกินนมอยู่ เวลาไปไร่ไปนา ไปสวนก็เอาไปด้วย บางครั้งถ้าออกไปทำงานนานก็ฝากไว้กับญาติพี่น้อง หรือคนใกล้บ้าน เมื่อลูกคนโตได้ 5-6 ปีก็สามารถช่วยดูแลน้องอยู่บ้านแทนชายได้แล้ว เวลาที่ชายออกไปทำงานนอกบ้านทั้งวัน ชายก็เตรียมอาหารไว้ให้ลูก ปล่อยให้ลูกคนโตดูแลน้อง บางครั้งถ้าผู้ใหญ่ที่อยู่เรือนใกล้ไม่ได้ออกไปทำงานข้างนอก ก็ฝากไว้กับเขา และไม่จำเป็นต้องเตรียมอาหารไว้ให้ลูก พี่สาวที่อยู่ด้วยสามารถหาอาหารให้ น้องกิน เพราะชายจะสอนลูกคนโตให้รู้จักกับการกินอาหาร การป้อนข้าวน้อง การทำอาหารแต่เด็ก หรือไม่ก็ไปกินอยู่บ้านคนอื่น

เมื่อลูกไม่สบายไม่ได้เอาไปหาหมอ เชนนี้ยังไม่มีโรงพยาบาล มีแต่ร้านขายยาเล็กๆ อยู่บ้านใกล้เคียงกับบ้านชาย แต่ชายมีขายยา เพราะเวลาตาไปค้าตาซื้อมาไว้ เมื่อลูกไม่สบายตาใช้วิธีการเป่า ใช้น้ำราดไม้ แต่ถ้าไม่ดีก็เอายาทานใจให้กิน ยาทานใจเป็นถุง ถุงหนึ่งมี 10 ซอง เป็นซองสีทะเลแก่ เป็นฝุ่น ราคาของละบีเงินกิบเก๋า เวลาไม่สบายเอาแซ่น้ำให้กิน ยานี้เขียวยยาได้ทุกโรค เป็นอะไรก็เอายาทานใจให้กิน ยาทานใจใช้ได้กับคนป่วยทั้งผู้ใหญ่ และเด็ก ยานี้นำมาจากเมืองท่าโทมท่าเวียง นอกจากยาทานใจแล้ว ชายใช้ยาผีให้ลูกกินเวลาเจ็บป่วย ลูกที่ยังเด็กไม่สามารถสูบเองได้ชายหรือตาเป็นผู้สูบฝั้นแล้วพ่นควันใส่ แต่ถ้าลูกคนโตสูบได้ก็ให้สูบเอง ชายมีลูกหกคน แต่ละคนแข็งแรงดี อาหารการกินก็ไม่ลำบากมากเพราะต่างคนต่างรู้หาอยู่หากินเอง ได้ปลามาตัวหนึ่งก็กินด้วยกันทั้งบ้าน อาหารไม่ได้ซื้อ เงินที่ตาค้าขายมาได้ก็เก็บเป็นเงินบั้งเงินขันไว้ในบ้าน และเอาไว้เป็นค่าเรียนหนังสือให้ลูก

มาช่วงปี ค.ศ. 1964 บทบาทหน้าที่ของชาย จากการทำหน้าที่เป็นผู้หญิง เป็นลูกสาว เป็นน้องสาว เป็นเมีย และเป็นแม่ มีการเปลี่ยนแปลง หน้าที่ในการเป็นแม่หนักมากขึ้นกว่าเดิม การที่มียูกหกคนห่างกันคนละปี แม่เล่าว่า ถึงชายจะอายุมากแต่ก็มีลูกหลายคน เพราะไม่รู้จักรักการคุมกำเนิด มีท่าอะไรก็เอาหมด และอีกอย่างช่วงนั้นนโยบายรัฐบาลต้องการให้ประชาชนมีลูกมาก เพราะพลเมืองลาวยังมีน้อย ส่วนชายเองนอกจากจะไม่รู้วิธีคุมกำเนิดแล้ว การเอาลูกหลายคนเพื่อจะได้มีแรงงาน

ทำงานช่วย และเพื่อรับประกันว่าถ้าลูกตายไปหนึ่งหรือสองคนก็ยังมียูทเหลืออยู่ ขณะนั้นนอกจากคุณแลดูๆ แล้วยังต้องทำหน้าที่ประกอบส่วนร่วมกับแนวลาวิสระ หรือแนวลาวิรักษาติในปัจจุบัน เพื่อต่อสู้รักษาติจากพวกล่าเมืองขึ้นอเมริกา สังคมชาวพวนช่วงนี้แบ่งออกเป็นสองภาค คือฝ่ายแนวลาวิสระ และฝ่ายทหารศัตรู อยู่ที่นี่แนวลาวิสระจะเป็นชาวบ้านผู้ชายที่เคลื่อนไหวอยู่ตามป่า ทหารศัตรูมีทั้งทหารอเมริกา และคนลาวที่ทำงานให้แก่พวกเขา ทั้งสองฝ่ายปะปนกันอยู่ โดยไม่รู้ว่าใครเป็นใคร ต่างฝ่ายต่างก็ปิดบังฐานะของตน และมีการเคลื่อนไหวแบบปิดลับ ฝ่ายแนวลาวิสระต่างก็รณรงค์ประชาชนให้มีความรักชาติ เกิดแค้นศัตรู ฝ่ายศัตรูเองก็รณรงค์เอาประชาชนผู้ที่เป็ใจให้เข้าร่วมกระบวนการของพวกเขา พร้อมทั้งอำนวยความสะดวกต่างๆ ให้แก่ครอบครัวผู้ที่ให้การร่วมมือ และสร้างโรงเรียนให้ลูกๆ ของพวกเขา

เด็กที่สามารถเข้าโรงเรียนได้จะต้องเป็นลูกคนมี ลูกผู้ใหญ่บ้าน ลูกนายตาแสง หรือผู้นำชุมชนที่มีบทบาทในสังคม ขยายต้องการให้ลูกชายได้เรียนหนังสือ ลูกของยาย 6 คน มีคนเดียวเท่านั้นที่ได้เรียนหนังสือ เป็นลูกชายคนโต (ลูกคนที่ 3) พี่สาวทั้งสองไม่ได้เรียนในโรงเรียน แต่จะเรียนอยู่โรงเรียนของแนวลาวิสระตามป่า และอีกอย่างสังคมพวนเมื่อก่อนไม่นิยมให้ลูกสาวเรียน เพียงแค่เป็นคนขยัน รักพ่อแม่ ญาติพี่น้อง เมื่อสร้างครอบครัวก็จะเป็นผู้สืบมรดกของพ่อแม่ เลี้ยงดูพ่อแม่จนแก่เฒ่า ดังนั้น ลูกสาวคนโตทั้งสองคนไม่ได้เรียน มีแต่ลูกชายซึ่งเป็นลูกคนที่สามได้เข้าโรงเรียน

ลูกชายยายชื่อท้าว พิมพา เข้าเรียนหนังสือร่วมกับลูกผู้มีฐานะในชุมชน แต่เนื่องจากครอบครัวยายเป็นครอบครัวพ่อค้า สามารถพูดคุยกับครูสอนได้ และมีเงินจ่ายค่าเรียนให้ครู ยายเอาไก่ต่อตัวใหญ่ไปให้นายครูที่ชื่อบัวแดง เพื่อให้รับเอาลูกชายเข้าเรียน นอกจากนี้ทุกครั้งที่ไปหานายครูบัวแดง ยายเตรียมสิ่งของที่ทำได้มาเวลาไปค้าขาย เช่น สัตว์ป่า เสื้อผ้า ยาฝิ่น อาหารแห้ง หรือสิ่งของที่ไม่มีในท้องถิ่น ไปฝากครูเวลาลูกชายไปเรียนหนังสือ เพื่อให้ครูดูแลลูกชายไม่ให้คนอื่นทูปตี แต่ถึงอย่างนั้นก็ตาม ลูกชายของยายร้องให้กลับบ้านบ่อยครั้ง มีครั้งหนึ่งบัวดาพองซ้ากลับบ้านตามตามว่าไปทำอะไรมา ลูกชายตอบว่าเพื่อนตี ยายไปถามความจริงกับนายครู ครูบอกว่าล้อกันเล่นเฉยๆ ตาและยายเอาลูกออกโรงเรียน อยู่มาช่วงหนึ่ง นายครูบัวแดงถูกออกจากการเป็นครู นายครูคั่งมาสอนแทน ยายเอาลูกชายไปฝากด้วย แต่ก็ต้องเอาของไปฝากเหมือนที่ทำมาเพราะต้องการให้ลูกได้เรียนหนังสือ เนื่องจากช่วงนี้เป็นช่วงที่ศัตรูอเมริกาเข้ามาถึงที่นี่ การพั่วพั้นระหว่างบ้าน ตาแสงเริ่มเปิดกว้าง ขณะเดียวกันการเคลื่อนไหวของแนวลาวิสระ หรือการปฏิวัติลาวก็ขยายขึ้น ดังนั้นจึงทำให้ชาวบ้านบางคน บางครอบครัวทำงานให้ทั้งสองฝ่าย คือฝ่ายทหารอเมริกา และฝ่ายแนวลาวิสระ ซึ่งที่นี่เรียกว่า “นกดสองหัว”

3.8 ยายกับประสบการณ์การเป็นนทสองหัว

ชีวิตยายต่างจากผู้หญิงอื่นในบ้าน เมื่อยังเด็ก ยายเผชิญกับปัญหาความอดยากในครอบครัว การแต่งงานล่าช้า ชีวิตคู่ล้มเหลว สามิเป็นคนต่างเมือง ชาวพวนที่ชื่นชอบแต่งงานกับคนพื้นที่ใกล้เคียงกัน เพื่อสะดวกในการดูแล และเพื่อป้องกันไม่ให้มีการหย่าร้างเกิดขึ้น ตาเป็นพ่อค้าเดินทางมาจากที่อื่น ถึงเวลาจะผ่านไปนาน ตาก็ยังทำการค้าขายไม่หยุด การเดินทางไปค้าขายต่างเมืองบ่อยๆ ทำให้รู้จักผู้คนมากมาย มีเพื่อนทั้งที่เป็นเผ่าลาวลุ่ม และเผ่าม้ง นอกจากนี้ยังรู้ฝ่ายที่เป็นมิตร และศัตรู การเกิดแนวลาวิสระที่นี้ที่หลบซ่อนอยู่ในป่าในช่วงปี ค.ศ. 1951-1952 เพื่อเตรียมพร้อมลุกขึ้นต่อสู้ชาติ และหลายปีต่อมาทำให้สภาพการภายในสังคมแห่งนี้แบ่งออกเป็นสองภาคอย่างจะแจ้ง คือ ฝ่ายที่เป็นผู้รับใช้ให้แก่อเมริกา และฝ่ายแนวลาวิสระ หรือฝ่ายการปฏิวัติ ทั้งสองฝ่ายปะปนกันอยู่ทั้งในหมู่บ้าน และในป่า

ยายเป็นหนึ่งในจำนวนของคนส่วนน้อยในบ้านที่ทำงานให้ทั้งสองฝ่าย หน้าที่ที่ทำให้ฝ่ายศัตรูคือทำคากับเขาเวลาไปค้าขายได้ของดีๆ มา ยายก็จัดเตรียมไปฝากครอบครัวที่ทำงานให้ทหารศัตรู เพื่อสร้างความไว้เนื้อเชื่อใจ แต่ที่จริงยายเข้าหาพวกเขาเพื่อให้ได้ข้อมูล หรือความลับจากศัตรู เมื่อได้รับความลับมายายก็เล่าให้ตาฟัง ตาเป็นผู้นำเอาความลับนั้นส่งให้ทหารแนวลาวิสระที่หลบอยู่ในป่า นอกจากนี้ยายเป็นผู้เก็บของบรรณาการ เช่น ข้าวสาร อาหารแห้ง และของใช้ในชีวิตประจำวันกับครอบครัวที่สามิ หรือลูกชายออกไปอยู่ป่า และครอบครัวที่ไม่เห็นดีเห็นพร้อมกับทหารศัตรู เพื่อส่งให้แนวลาวิสระเรื่อยๆ เวลาที่ตาไปค้าขายก็นำไปส่งให้ทหารอิสระอยู่ในป่า โดยอ้างว่าสิ่งของนั้นจะเอาไปขาย จึงไม่มีใครสงสัย ขณะเดียวกันก็นำจดหมายที่เป็นความลับของศัตรูไปซ่อนไว้ในที่ที่นัดหมายให้แนวลาวิสระ

ยายทำงานให้แนวลาวิสระไม่ว่าจะเป็นการเจาะเอาความลับ หรือการเก็บของใช้ต่างๆ ให้ทหารแนวลาวิสระ หลายต่อหลายครั้งทำให้ผู้ที่อยู่ฝ่ายทหารศัตรูเริ่มสงสัย ดังนั้นการเคลื่อนไหวเก็บของบรรณาการของยายต้องระวังมากขึ้น จดหมายที่ตาไปส่งบ่อยๆ ก็แบ่งให้ลูกสาวคนโตที่ไปเลี้ยงวัวควายอยู่ทุ่งหญ้าตามป่าไปส่งแทน เพราะเป็นเด็กไม่มีใครสงสัย การเคลื่อนไหวของตา และยายเริ่มมีคนจับตามอง วันหนึ่งหลังจากยายไปเก็บข้าวสารอาหารแห้ง เงิน และเสื้อผ้ามาสะสมไว้เป็นจำนวนมาก ตาเตรียมพร้อมที่จะทยอยส่งของให้แนวลาวิสระอยู่ป่า พอคำคืนมามีคนลาวที่ทำงานให้ศัตรูมาตรวจทุกบ้าน ตากับยายเอาของที่ได้นั้นฝังแล้วเอาข้าวต้มไว้ เมื่อทหารศัตรูออกไปกระสอบเงินทั้งหกกระสอบ กระสอบเสื้อผ้า อาหารแห้งไม่เสียหาย ส่วนของที่เก็บไว้กับครอบครัวอื่นพวกเขาบอกว่าทหารศัตรูเอาไปหมด แต่ไม่รู้ว่าเอาไปจริงหรือไม่ จากนั้นมาครอบครัวยายได้รับความไว้เนื้อเชื่อใจจากแนวลาวิสระ และถูกยกยอให้เป็นครอบครัวตัวแบบ เป็นครอบครัวแก่นสารของการปฏิวัติ พร้อมทั้งรับหน้าที่รับผิดชอบให้ครอบครัวอื่นกระทำตาม

ยายตัดสินใจเข้าร่วมขบวนการเคลื่อนไหวของแนวลาวิสระ นั้นคือการประกอบส่วนตามหน้าที่ของพลเมืองลาวผู้รักชาติ ต่อสู้เพื่อปลดปล่อยประเทศชาติ ปลดปล่อยตนเองออกจากแอกครอบครองของศัตรู เพื่อเดินรอยตามทิศทางการปลดปล่อยชาติของแนวลาวิสระ ดังนั้นบทบาทหน้าที่ใหม่ของยายคือบทบาทในการเข้าร่วมการเคลื่อนไหวให้กับแนวลาวิสระ ไม่เพียงแต่เอาตัวเองเข้าไปเกี่ยวข้องกับการเคลื่อนไหว ยายณรงค์ให้ครอบครัวอื่นเข้าร่วมในขบวนการปฏิวัติ รวมทั้งการส่งบรรณาการให้ทหารแนวลาวิสระที่อยู่ในป่า ในที่สุดชีวิตของยายก็ประสบกับเคราะห์ร้ายเมื่อถูกจับได้ว่าทำงานให้ทหารอิสระ ทหารศัตรูไม่ได้จับยายไป เพราะถ้าจับยายไปด้วยไม่มีคนอยู่กับลูกๆ พวกเขาจับตาไปขังคุกทำให้ยายต้องรับภาระครอบครัว และเลี้ยงลูกเพียงคนเดียว ตาถูกจับพร้อมกับชาวบ้าน 7 คน ในปี ค.ศ. 1964

ทหารศัตรูทรมาณบังคับให้ตาบอกความลับให้ ว่าแนวลาวิสระมีแผนการอะไรบ้าง และมีครอบครัวไหนบ้างที่ทำงานให้แนวลาวิสระ ตาไม่ยอมไขความลับ บอกแต่ว่าไม่รู้เรื่อง หลังจากจับตาไปได้เจ็ดวัน ไม่ได้ความลับอะไรจากตา ทหารศัตรูก็นำตรวจเอาเงิน และของในบ้านไปหมด เวลานั้นยายมีผ้าแดง ผ้ามดำ ผ้ากาหัวเสือ 60 ไม้ (ก้อ) หม้อยาฝั้น 6 หม้อใหญ่ และเงินที่ยายฝังไว้ริมเตาไฟเขาก็ขุดเอาไปหมด ยายขอร้องเขาว่า “อาชญาตาแสงเอย อาชญาเอาผ้า เอายาฝั้น เอาเงินไปหมดแล้วข้าน้อยจะเอาขี้เลี้ยงลูก ขอไว้ให้ข้าน้อยแค่นั้น” อาชญาตาแสงเอยเอาเงินที่กำมือหนึ่ง โยนให้ยาย ยายถึงได้แต่เงินที่กำมือหนึ่งสำหรับเลี้ยงลูกทั้งหมด

3.9 ภาระการเลี้ยงลูกตามลำพังหลังที่ตาถูกจับ

ความยากลำบากในชีวิตยายเพิ่มทวีขึ้น หลังที่ตาถูกจับ สิ่งของถูกทหารศตรูยึดไปหมด อยู่ไม่นานตาถูกปล่อยออกมา เพราะฝ่ายศัตรูเปลี่ยนหัวหน้าคนใหม่ และเป็นคนทำงานให้ทั้งสองฝ่าย แต่ศัตรูไม่รู้ ตอนที่หัวหน้าเก่าอยู่ตาถูกทรมาณกว่าเพื่อนที่จับมาด้วยกัน เพราะบ้านตามีของกลางมากกว่า เขาหาว่าของทั้งหมดเตรียมส่งให้แนวลาวิสระ ตาถูกทรมาณจนไม่สบาย เมื่อออกคุกมาก็ทำงานไม่ได้ ทั้งผอมทั้ง ไม่มีแรง เอาแต่ยาฝั้นเป็นแรงเพื่อเอียวยา ถ้าไม่สูบฝั้นก็ไม่มีแรงทำงาน จนตาติดฝั้น ยายต้องหาเลี้ยงลูกตามลำพัง และต้องหาฝั้นเลี้ยงตา โดยมีลูกสาวคนโตเป็นผู้ช่วย บางวันข้าวปลาอาหาร ไม่มีอันจะกิน ข้าวอยู่บ้านเหนือเกลืออยู่บ้านใต้ ถึงเย็นมาไม่มีจะกินก็แบ่งให้ลูกๆ ไปขอครอบครัวอื่นมากิน บางวันได้อาหารพร้อมข้าวสุก บางวันได้ข้าวสาร ยายก็นำมาต้มใส่เกลือ แล้วแบ่งให้ลูกๆ กิน หลายครั้งที่ยายไม่ได้กินข้าวเย็น แม่ (ผู้เล่า) ซึ่งเป็นลูกสาวคนโตถามว่า “เป็นเลอแม่บ่กิน แม่บ่หิวอ้อ” (ทำไมแม่ไม่กิน แม่ไม่หิวหรือ) ยายตอบว่า “บ่หิวแม่หากก็กินตอนบ่าย” (ไม่หิวแม่เพิ่งกินตอนกลางวัน) พอเล่าถึงนี้ น้ำตาแม่ซึมเข้าตา พร้อมทั้งเสียงแหบแห้งที่ฟังไม่รู้เรื่องเท่าไร ฉันทึกลับกับแม่อยู่ก็อดกลั้นไม่ได้ น้ำตาซึมเข้าเช่นกันจำเป็นต้องหยุดการสนทนาชั่วคราว

และเปลี่ยนเรื่องคุย ท้ายสุดก็วนกลับมาหาเรื่องชีวิตของยายที่ดำเนินต่อสู่ความยากลำบากไปวันๆ จนถึงนาทีสุดท้ายในชีวิตยาย

3.10 จุดจบของยาย

ระหว่างปี ค.ศ. 1965-1966 ชีวิตยายค่อยๆ เริ่มปกติ ข้าวปลาอาหารก็ไม่ได้ขอลคนอื่นกิน เหมือนเมื่อก่อน ลูกๆ โตขึ้นสามารถช่วยกันหาอาหารตามป่าตามดอย ส่วนตาเริ่มออกค้าขายต่างเมือง ได้แล้ว แต่ยังสูบฝิ่นเหมือนเดิม ถ้าไม่สูบก็ป่วยไข้ทันที เงิน และสิ่งของที่ตาหามาได้ก็เก็บออมทีละเล็กทีละน้อย แล้วสร้างบ้านใหม่เพราะลูกโตขึ้น ลูกๆ มีที่นอน มีของใช้แต่ไม่สวยงามเหมือนเมื่อก่อน ลูกสาวที่โตแล้วก็ออกค้าขายกับตา ส่วนลูกชายคนโต (ลูกคนที่สาม) กลับเข้าโรงเรียนตามปกติ ตกมาถึงปี ค.ศ. 1967 ลุงที่เป็นญาติทางยาย ชื่อนายพลบุญเนียน ทำงานกับแนวลาวอิสระมาจากนครหลวงเวียงจันทน์ เพื่อเยี่ยมเยียนบ้านเกิด เยี่ยมเยียนประชาชน และรณรงค์ให้ประชาชนเข้าร่วมการปฏิวัติในพื้นที่ที่ยายอยู่ เพราะช่วงนี้ศัตรูอเมริกาเริ่มเอาเครื่องบินสู้รบมายังใต้ประชาชนอย่างหนักหน่วง เมื่อเห็นลูกชายของหลานสาว (ลูกชายของยาย) ลุงได้ชวนมาเรียนต่อที่เวียงจันทน์

ลูกชายยายชื่อพิมพา บอกให้แม่ไปขอใบรับรองการศึกษาจากครูเพื่อไปเรียนต่อที่เวียงจันทน์ วันนั้นยายถูกให้ไปออกแรงงานชุดทาง แต่ลูกชายอาสาไปแทน เมื่อลูกชายอาสาไปแทน ยายก็ไปขอใบรับรองการศึกษาจากครูให้ลูกชายที่อยู่ห่างกับบ้านยายไม่ไกลนัก เวลาออกไปหาครูของลูกชายยายใส่เสื้อขาวซับในด้วยผ้าสีแดงที่ได้จากการรับจ้างค่านาเมื่อเป็นสาว และเป็นเสื้อที่ยายสวมใส่เวลาแต่งงานกับตา วันนี้อายใส่ไปหาครูของลูกชาย เพื่อขอใบรับรองการศึกษา พร้อมทั้งเอาลูกชายทั้งสองคนอายุหก และแปดขวบ ไปด้วย เมื่อได้ใบรับรองแล้ว เวลากลับยายแวะเยี่ยมพี่ชายที่อยู่ในหมู่บ้านนั้น เวลากลับใกล้จะถึงบ้านมีเครื่องบินศัตรูมาทิ้งระเบิด ยายและลูกชายทั้งสองวิ่งเข้าหลุมหลบภัย พอดีถึงปากหลุมลูกระเบิดตกใส่ทำให้ยาย และลูกชายทั้งสองถูกดินลูกระเบิดทับถม เสื้อผ้าข้าวของที่อยู่ในหลุมลึกลับปีหมด เรือนยายถูกระเบิดเกิดไฟไหม้จนหมดเกลี้ยง พอถึงตอนเย็นลูกสาวคนโต (ผู้เล่า) กลับจากการดูควาย ลูกสาวคนที่สองกลับจากการเก็บหมากไม้ในป่า และลูกชายกลับจากการชุดทาง เมื่อมาถึงบ้านไม่เห็นแม่ หลุมลึกลับก็ถูกระเบิด บ้านก็ถูกไฟไหม้เป็นถ้ำถ้ำดำ ตา และลูกสาวคนที่สองออกไปต่างเมืองยังไม่รู้ข่าว

ทั้งสามพี่น้อง (แม่ของผู้ศึกษา น้องชายผู้ที่สาม และน้องสาวผู้ที่สี่) มีแต่เสื้อผ้าติดตัว ต่างก็พากันร้องไห้หาแม่ คิดว่าแม่ไปหลบอยู่หลุมลึกลับคนอื่น หรือไม่ก็หลบเข้าป่า หาทั้งคืนก็ไม่พบ ลุงแสงพี่ชายของยายจึงมาบอกว่า ยายเสียชีวิตแล้วลุงเห็นเครื่องบินยิงพร้อมลูกชายทั้งสองคนอยู่ใกล้หลุมนั้น ลุงแสงทำการค้นหาซากศพน้องสาวทั้งคืนแต่ไม่พบ วันต่อมาเครื่องบินศัตรูไม่มาชาวบ้านถึงออกจากป่ามาช่วยหา วันที่สองจึงพบศพของยาย และลูกชายทั้งสองคน ซึ่งมือของยายดูเหมือน

จับแขนลูกคนละข้างนอนหมอบกับพื้น ตา และลูกสาวอีกคนที่ออกไปขอเกลือต่างเมืองเมื่อได้ข่าวก็รีบกลับมา พอมาถึงเป็นวันที่สามหลังจากที่ยายเสียชีวิต เมื่อทำพิธีทางศาสนาให้ยาย และลูกทั้งสองเสร็จตาได้หลบหนีศัตรูไปอยู่เวียดนาม เพราะถูกจับได้ว่ายังทำงานให้แนวลาอิสระอยู่ ทหารศัตรูจึงออกไปจับ ลูกสาวคนโตอายุ 16 ปี เป็นผู้ดูแลน้องๆ ต่อจากยาย ซึ่งส่วนนี้จะกล่าวในบทต่อไปที่เป็นประสบการณ์ของผู้หญิงรุ่นแม่

3.11 สรุป

จากเรื่องเล่าประสบการณ์ชีวิตของยาย เห็นได้ว่า ยายดำรงชีวิตอยู่ภายใต้วาทกรรมความเป็นจารีตประเพณีทางสังคม และวัฒนธรรมที่คนลาวชาวพวนเชื่อถือกันมาแต่สมัยปู่ย่าตายาย วาทกรรมที่อยู่รอบตัวยายมีอิทธิพลต่อการนำเสนอความเป็นตัวตน ความเป็นปัจเจกของผู้หญิงยายอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นวาทกรรมว่าด้วยความที่เป็นลูกสาวที่ดีที่ต้องเชื่อฟังพ่อแม่ ความเป็นผู้หญิงที่ดีที่ต้องเรียบร้อย ความเป็นเมียที่ดีที่ต้องดูแลสามี และความเป็นแม่ที่ดีที่ต้องดูแลลูก วาทกรรมทั้งหลายเหล่านี้สร้างให้ยายนำเสนอภาพตัวแทนของวาทกรรมออกมาโดยทำให้วาทกรรมดังกล่าวดูเหมือนเป็นเรื่องจริง และเป็นสิ่งที่ถูกต้องชอบธรรม วาทกรรมความเป็นลูกสาวที่ดีได้สอนให้ยายต้องเป็นเด็กขยัน เชื่อฟังความพ่อแม่ รับผิดชอบดูแลครอบครัวดูแลผู้อื่น ตั้งแต่เมื่อเป็นเด็ก นอกจากนี้ปัจจัยทางด้านความยากจนก็เป็นอีกวาทกรรมหนึ่งที่ผลักดันให้ยายต้องกลายเป็นเด็กขอทาน เพื่อมาเลี้ยงผู้ใหญ่ในครอบครัว เมื่อโตเป็นผู้ใหญ่ยายได้รับความกดดันจากวาทกรรมว่าด้วยความสวย วาทกรรมว่าด้วยสาวแก่แม่หม้าย ที่สังคมไม่ได้เปิดพื้นที่ให้ยายเข้าร่วมบางกิจกรรมในการแสวงหาบุญ และพิธีกรรมทางศาสนาได้เต็มที่ สิ่งเหล่านี้คือการปฏิบัติภารกิจจริงของวาทกรรมที่มากระทบใส่การประพฤติปฏิบัติความเป็นตัวตน และแนวคิดจิตใจของผู้หญิงยาย

สำหรับกระบวนการสร้างความเป็นแม่ การดูแลผู้อื่น เมื่อเป็นเด็ก ถึงยายจะได้เล่นกับเพื่อนแต่ไม่มากนัก แต่ก็แสดงให้เห็นว่า ยายได้สวมบทบาทของความเป็นแม่ คือการเล่นเป็นพ่อแม่ลูกกัน นอกจากนี้ การทำหน้าที่ของเด็กที่ยายได้รับการสอนจากแม่ และการปฏิบัติภารกิจจริง ในการหาอาหารมาให้สมาชิกในครอบครัว การทำหน้าที่ในบ้านเมื่อเป็นเด็ก และโตเป็นผู้ใหญ่ การเรียนรู้วิถีการดำรงชีวิต และการเรียนรู้แบบแผนการปฏิบัติตัวในสังคม ทำให้ยายมีการสร้างตัวตนของตนเองให้เข้ากับสถานการณ์ทางสังคมที่ยายดำรงอยู่ การเรียนรู้ และการปฏิบัติภารกิจจริงตามวาทกรรมแบบแผนการดำรงชีวิต รวมทั้งหน้าที่ของลูกต่อพ่อแม่ หน้าที่ของเมีย หน้าที่ของแม่ ทั้งหมดเหล่านี้ สอนให้ยายเรียนรู้แล้วนำมาปฏิบัติในชีวิตจริง ในเรื่องของการดูแลเอาใจใส่ผู้อื่น สิ่งนี้ถ้าพูดในมุมมองของสตรีนิยมสายหลังสมัยใหม่เท่ากับเป็นการประกอบสร้างเพื่อเตรียมพร้อมในการดูแล

เด็ก หรือเตรียมพร้อมเพื่อความเป็นแม่ โดยผ่านการปฏิบัติการของวาทกรรมทางสังคม และวัฒนธรรมนั่นเอง

ความเป็นแม่ของผู้หญิงขยายถูกสร้างขึ้นตามวาทกรรมความเชื่อทางจารีตประเพณี และการนำเสนอภาพตัวแทนของวาทกรรมที่เห็นได้จากเรื่องเล่าประสบการณ์ชีวิตของยาย เมื่อรู้ว่าท้อง ไม่ได้มีการปรับตัวมากนัก อาหารก็อดบางอย่าง การออกแรงงานก็สามารถทำเหมือนเดิมและยังเชื่อว่าจะช่วยให้ออกง่าย ลูกที่มาก็คือวิญญาณที่พ่อฟ้าแม่ฟ้าเทวดาส่งมา ลูกจะไม่ใช่ลูกของยายจริง และจะไม่ใหญ่โตถ้าเด็กไม่ผ่านพิธีการทำเถาะ ฉะนั้น ความเป็นลูกจริง ลูกที่จะมาใหญ่มาโตด้วยจึงเกิดขึ้นหลังพิธีการทำเถาะ เมื่อลูกโตขึ้น การเลี้ยงดูไม่ได้พิถีพิถันมากนัก ไม่จำเป็นต้องพบหมอเจ็บเป็นก็ใช้ความรู้การแพทย์พื้นเมืองเยียวยา ใช้น้ำฝั้น และยาหลวงเท่าที่มี ไม่มีการคุมกำเนิด มีลูกเท่าไรคนก็เอาหมด การเลี้ยงลูกสอนให้ลูกเรียนรู้ในการดูแลตนเอง และดูแลผู้อื่นแต่เมื่อยังเด็ก เมื่อลูกคนโตสามารถดูแลน้องได้ก็ปล่อยให้ดูแลน้องแทน และหน้าที่การเลี้ยงดูเด็กผู้หญิงในชุมชนช่วยกัน เพื่อให้ผู้หญิงหรือผู้เป็นแม่สามารถปฏิบัติ และเข้าร่วมกิจกรรมของครอบครัว และชุมชนได้อย่างเต็มที่

การปฏิบัติการของวาทกรรมนอกจากจะทำให้ยายต้องปรับเปลี่ยนตัวเองไปตามคุณค่า ค่านิยมในสังคมที่ขยายดำรงอยู่แล้ว วาทกรรมยังส่งผลกระทบต่อแนวคิดจิตใจ และยังจำกัดการเข้าร่วมกิจกรรมทางชุมชนของผู้หญิงยาย และความทุกข์ทางร่างกาย และจิตใจที่ยายได้รับคือ หนึ่ง ต้องทำตัวให้สมกับความเป็นผู้หญิงดี ลูกสาวที่ดี เมียที่ดี และแม่ที่ดี พลเมืองดี สอง ความทุกข์ใจที่ไม่สามารถเข้าร่วมการทำบุญกับชุมชน สาม ความทุกข์ใจที่ต้องถูกชาวบ้านว่าเป็นหญิงแก่หญิงค่างบ้าน สี่ ความทุกข์ใจที่ต้องมาแต่งงานกับคนที่ไม่ดีที่พี่สาวหาให้ ห้า ความทุกข์ใจที่ต้องกลายเป็นแม่หม้าย หก ความทุกข์ใจที่ต้องขมขื่นอยู่กับพี่สาว เจ็ด ความทุกข์ใจที่ไม่สามารถเข้าร่วมบางพิธีกรรมทางศาสนา แปด ความทุกข์ใจที่ต้องเลี้ยงลูกตามลำพัง และยังต้องหาเลี้ยงผิวในเวลาเดียวกัน

